

Advaita Makaranda

——
అద్వైతమకరందః

——
Document Information

Text title : advaitamakaranda

File name : advaitamakaranda.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Author : lakSmIdharakavi

Transliterated by : Br. Pranipata Chaitanya pranipatachaitanya [at] yahoo.co.in

Proofread by : Sunder Hattangadi

Latest update : January 1, 2012

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

అద్వైతమకరందః

శ్రీలక్ష్మీధరకవివిరచితః
అద్వైతమకరందః
స్వయంప్రకాశకృతటీకాసహితః
ఏవమ్
రసాభివ్యంజికావ్యాఖ్యాసహితః

॥ అథ అద్వైతమకరందః ॥

కటాక్షకిరణాచాన్తనమనోహాబ్ధయే నమః ।
అనన్తానన్తకృష్ణాయ జగన్మజ్జలమూర్తయే ॥ ౧ ॥
అహమస్మి సదా భామి కదాచిన్నాహమప్రియః ।
బ్రహ్మైవాఽహమతః సిద్ధం సచ్చిదానన్దలక్షణమ్ ॥ ౨ ॥
మయ్యేవోదేతి చిదోవ్యమ్ని జగద్గన్ధర్వపత్తనమ్ ।
అతోఽహం న కథం బ్రహ్మ సర్వజ్ఞం సర్వకారణమ్ ॥ ౩ ॥
న స్వతః ప్రత్యభిజ్ఞానాన్నిరంశత్వాన్న చాన్యతః ।
న చాశ్రయవినాశాన్మే వినాశః స్యాదనాశ్రయాత్ ॥ ౪ ॥
న శోషప్లోషవిక్లేదచ్ఛేదాశ్చిన్నభసో మమ ।
సత్స్యైరప్యనిలాగ్న్యమృః శస్త్రైః కిముత కల్పితైః ॥ ౫ ॥
అభారూపస్య విశ్వస్య భానం భాసనిధేర్వినా ।
కదాచిన్నావకల్పేత భా చాహం తేన సర్వగః ॥ ౬ ॥
న హి భానాదృతే సత్త్వం నర్తే భానం చితోఽచితః ।
చిత్సమ్భేదోఽపి నాధ్యాసాదృతే తేనాహమద్వయః ॥ ౭ ॥
న దేహో నేన్ద్రియం చాహం న ప్రాణో న మనో న ధీః ।
మమతాపరిరబ్ధత్వాదాక్రీడత్వాదిదం ధియః ॥ ౮ ॥
సాక్షీ సర్వాన్వితః ప్రేయానహం నాహం కదాచన ।

పరిణామపరిచ్ఛేదపరితాపైరుపప్లవాత్ || ౯ ||
 సుప్తేఽహమి న దృశ్యన్తే దుఃఖదోషప్రవృత్తయః |
 అతస్త్వైవ సంసారో న మే సంసర్తుసాక్షిణః || ౧౦ ||
 సుప్తః సుప్తిం న జనాతి నాఽసుప్తే స్వప్నజాగరౌ |
 జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తీనాం సాక్ష్యతోఽహమతదృశః || ౧౧ ||
 విజ్ఞానవిరతిః సుప్తిస్తజ్జన్మ స్వప్నజాగరౌ |
 తత్సాక్షిణః కథం మే స్యుర్నిత్యజ్ఞానస్య తే త్రయః || ౧౨ ||
 షడ్వికారవతాం వేత్తా నిర్వికారోఽహమన్యథా |
 తద్వికారానుసన్ధానం సర్వథా నావకల్పతే || ౧౩ ||
 తేన తేన హి రూపేణ జాయతే లీయతే ముహుః |
 వికారి వస్తు తస్యైషామనుసన్ధాతృతా కుతః || ౧౪ ||
 న చ స్వజన్మ నాశం వా ద్రష్టుమర్హతి కశ్చన |
 తౌ హి ప్రాగుత్తరాభావచరమప్రథమక్షణౌ || ౧౫ ||
 న ప్రకాశేఽహమిత్సుక్తిర్యత్ప్రకాశైకబద్ధనా |
 స్వప్రకాశం తమాత్మానమప్రకాశః కథం స్పృశేత్ || ౧౬ ||
 తథాప్యాభాతి కోఽప్యేష విచారాభావజీవనః |
 అవశ్యాయశ్చిదాకాశే విచారార్కోదయావధిః || ౧౭ ||
 ఆత్మాజ్ఞానమహానిద్రాజృమ్భితేఽస్మిన్ జగన్మయే |
 దీర్ఘస్వప్నే స్ఫురన్త్యేతే స్వర్గమాక్షాదివిభ్రమాః || ౧౮ ||
 జడాజడవిభాగోఽయమజడే మయి కల్పితః |
 భిత్తిభాగే సమే చిత్రచరాచరవిభాగవత్ || ౧౯ ||
 చేత్యోపరాగరూపా మే సాక్షితాపి న తాత్త్వికీ |
 ఉపలక్షణమేవేయం నిస్తరజ్గచిదమ్బుధిః || ౨౦ ||
 అమృతాబ్ధేర్న మే జీర్ణిర్మృషా డిణ్ణీరజన్మభిః |
 స్ఫటికార్థో మే రాగః స్వాప్నసంధ్యాభ్రవిభ్రమైః || ౨౧ ||
 స్వరూపమేవ మే సత్త్వం న తు ధర్మో నభస్త్వవత్ |
 మదన్యస్య సతోఽభావాన్న హి సా జాతిరిష్యతే || ౨౨ ||

స్వరూపమేవ మే జ్ఞానం న గుణః స గుణో యది ।
 అనాత్మత్వమసత్త్వం వా జ్ఞేయాజ్ఞేయత్వయోః పతేత్ ॥ ౨౩॥
 అహమేవ సుఖం నాన్యదన్యచ్ఛేన్నైవ తత్ సుఖమ్ ।
 అమదర్థం న హి ప్రేయో మదర్థం న స్వతః ప్రియమ్ ॥ ౨౪॥
 న హి నానాస్వరూపం స్యాదేకం వస్తు కదాచన ।
 తస్మాదఖణ్ణ ఏవాస్మి విజహజ్జాగతీం భిదామ్ ॥ ౨౫॥
 పరోక్షతాపరిచ్ఛేదశాబ్దల్యాపోహనిర్మలమ్ ।
 తదసీతి గిరా లక్ష్యమహమేకరసం మహాః ॥ ౨౬॥
 ఉపశాస్తజగజ్జీవశిష్యాచార్యేశ్వరభ్రమమ్ ।
 స్వతః సిద్ధమనాద్యస్తం పరిపూర్ణమహం మహాః ॥ ౨౭॥
 లక్ష్మీధరకవేః సూక్తిశరదమోభజసమ్భృతః ।
 అద్వైతమకరణోఽయం విద్వద్భృశ్శైర్నిపీయతామ్ ॥ ౨౮॥

శ్రీలక్ష్మీధరకవిరిచితః

అద్వైతమకరణం

సహితం స్వయంప్రకాశకృతటీకాసహితః

ఏవమ్

రసాభివ్యంజితావ్యాఖ్యానసహితః

నిత్యం నిరస్తరానందం చిద్ధనం బ్రహ్మ నిర్భయమ్ ।
 శ్రుత్యా తర్కానుభూతిభ్యామహమస్మ్యద్వయం సదా ॥ ౧॥
 అమాగ్నగృహీతవామార్థం వస్తే చన్ద్రకలాధరమ్ ।
 లావణ్యమధురాకారం కారుణ్యరసవారిధిమ్ ॥ ౨॥
 కైవల్యానందయోగీన్ద్రపాదపజ్కజరజోరవిః ।
 రాజతే మే హృదాకాశే మోహధాన్వననివర్తకః ॥ ౩॥
 శుద్ధానందపదామోభజద్వన్ద్యం నేవే యదుద్భవమ్ ।
 నిర్వాణరసమాస్వాద్య హృష్టాః శిష్యాలిపక్తియః ॥ ౪॥
 సచ్చిదానందయోగీన్ద్రా జయన్తి భువి కేచన ।
 యక్మృపాలవతస్తీర్ణో మయా సంసారవారిధిః ॥ ౫॥

ఇహ ఖలు లక్ష్మీధరో నామ కశ్చిత్ కవీన్ద్రో
 నిరస్తరనిత్యాద్యనుష్ఠానశుద్ధస్వాంతతయా
 సజ్ఞాతవివేకవైరాగ్యశమాదిముముక్షావత ఆత్మవివిదిషయా
 సంత్యక్తతోకవేదధర్మాన్ గురువరచరణోపసర్పణపురఃసరం
 సమ్యక్ప్రతవేదాంతత్యేష్యసంభావనయా
 ప్రతిబద్ధజ్ఞానతయాఽపరితుష్యతః కాంశ్చిత్ పురుషధౌరేయానుపలభ్య
 సజ్ఞాతకరుణస్తేషాం కరతలబిల్వఫలవత్ స్ఫుటం వేదాంతప్రతిపాద్యం
 బ్రహ్మ సచ్చిదానందలక్షణం సర్వజ్ఞం సర్వోపాదానం నిత్యం
 సర్వగమద్యయం దేహేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధ్యహజ్కారసాక్షి
 ప్రత్యగభిన్నతయా తర్కైః సమ్భావయితుం కింశ్చిత్
 ప్రకరణమద్వైతమకరణాఖ్యమారభమాణశ్చిక్రీర్షితస్యావిఘ్నేన
 పరిసమాప్తయే నేష్యష్టదేవతాప్రణామరూపం మంగళం స్వయమనుష్ఠాయ
 శిష్యశిష్యాయై గ్రన్థతో నిబధ్నాతి —

కటాక్షకిరణాచాస్తనమనోహాబ్ధయే నమః ।

అనంతానందకృష్ణాయ జగన్మంగళలమూర్తయే ॥ ౧ ॥

కటాక్షో భక్తేషు తిర్యక్పాతితా కృపాదృష్టిః తస్యాః కిరణేన ప్రభయా,
 ఆచాస్యః శోషితో నమతాం నమస్కర్తుణాం మోహోఽజ్ఞానం స ఏవాబ్ధిః
 సముద్రో యేన సః తథా తస్మై, శ్రీగురుపరమేశ్వరప్రసాదరహితానాం
 దుస్తరత్వాద్ భ్రాన్తిపరమృతారణ్యముక్తత్వాద్రాగాదిమహాగ్రాహాదియోగాచ్చ
 యుక్తమజ్ఞానస్య సముద్రత్వమ్ | అనంతానందకృష్ణాయ అనన్తో
 దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్య ఆనన్దః స్వరూపం యస్య సః, అనంతానన్దః,
 స చాసౌ కృష్ణశ్చ, అనంతానందకృష్ణః, వసుదేవకుమారః,
 తస్మై, జగన్మంగళలమూర్తయే జగతాం లోకానాం మంగళభూతా
 సుఖాభివృద్ధికరీ మూర్తిర్విగ్రహో యస్య స జగన్మంగళలమూర్తిస్తస్మై,
 నమోఽస్తు । జగన్మంగళలమూర్తయ ఇత్యనేన స్మృతిమాత్రేణ
 తస్యైహికాముష్మికపురుషార్థపరిపన్థివిఘ్ననిరాససామర్థ్యముక్తమ్,
 మంగళస్య తాదృశత్వాత్ ॥ ౧ ॥

ఏవమనుష్ఠితనేష్యష్టదేవతానమస్కారలక్షణమంగళలనిబద్ధితనకలాంతరాయః
 ప్రథమం తత్త్వమస్యాదివాక్యేస్తాత్పర్యయుక్తైర్బోధితం ప్రత్యగాత్మనో
 బ్రహ్మత్వం యుక్త్యా సమ్భావయన్నాహ -

అహమస్మి సదా భామి కదాచిన్నాహమప్రియః ।

బ్రహ్మైవాహమతః సిద్ధం సచ్చిదానందలక్షణమ్ ॥ ౨॥

అహమస్మితి । అహమహంకారాదిసాక్ష్యస్మి, సద్రూపో భవామి, ఆత్మస్వధ్యస్తాహంకారాదేః సత్తాప్రదత్వాత్, సదావస్థాత్రయేపి భామి, జాగ్రతి దేహేన్ద్రియాదిసాక్షితయా,

స్వప్నేనైకరణవాసనాప్రపంచసాక్షితయా, సుషుప్తావజ్ఞానసాక్షితయా చ ప్రకాశే, కదాచిత్, కదాచిదపి, దుఃఖాద్యనుభవకాలేపి, అహం నాప్రియో భవామి, నానిష్ఠో భవామి; కిన్తు సదా ప్రియ ఏవ భవామి, దుఃఖాదో ద్వేషస్యాత్మస్నేహనిమిత్తత్వాచ్ఛత్రుదుఃఖాదో ద్వేషస్యాదర్కనాత్, తథా చ పరమప్రీతివిషయత్వాదానందరూపః, యస్మాత్

కాలత్రయేప్యబాధ్యమానత్వాత్ సద్రూపః, ప్రకాశమానత్వాచ్చిద్రూపః, పరమప్రీతివిషయత్వాదానందరూపశ్చ, తస్మాదహం సచ్చిదానందలక్షణం సచ్చిదానందరూపం బ్రహ్మైతి సిద్ధమ్ । అత్రేదమనుమానం వివక్షితమ్ ।

ప్రత్యగత్యా బ్రహ్మణో న భిద్యతే, సచ్చిదానందరూపత్వాత్, బ్రహ్మవదితి, న చ హేతురసిద్ధః, అహమస్మిత్వాదినా తస్య సాధితత్వాత్ ।

నన్వనుమానస్య నాహమీశ్వర ఇతి ప్రత్యక్షవిరోధ ఇతి చేత్, న, తావదాత్మనో బ్రహ్మత్వే బాహ్యప్రత్యక్షవిరోధః, ఆత్మని రూపాద్యభావేన బాహ్యస్య తత్రాప్రవృత్తేః, నాపి మానసప్రత్యక్షవిరోధః, మనసో మనఃసాక్షిణ్యాత్మని ప్రవృత్తేరసంభవాత్ ॥

నను జీవేశ్వరో భిన్నా, కిచ్చిజ్ఞత్వసర్వజ్ఞత్వాదివిరుద్ధధర్మాధారత్వాద్,

దహనతుహినవత్, ఇత్యాద్యనుమానవిరోధ ఇతి చేత్, న, విరుద్ధధర్మవతోర్భిన్నమృతప్రతిభిన్నయోరుచ్ఛమన్తశబ్దాధార ఆకాశే చ వ్యభిచారాత్ ।

నను “ద్వా సుపర్ణా” ఇత్యాదిశ్రుతివిరోధ ఇతి చేత్, న, తస్యా అతత్పరత్వేన తత్త్వమస్యాదిశ్రుత్యా బాధ్యమానత్వాత్ ।

తస్మాన్నాహమీశ్వర ఇతి బుద్ధిర్దేహోద్యుపాధినిమిత్తా భ్రాన్తిః । న తు జీవస్యరూపవిషయా । తదుక్తమ్ -

“త్వయి మయి చ గణ్యమానే మశకాన్మశకోహమేవ దేహదృశా ।
విశ్వాధికేత తే మే సద్బోధానందపూర్ణతా తుల్యా” ॥ ఇతి ।

అతోఽహం బ్రహ్మైవేతి భావః ॥ ౨॥

నను “యః సర్వజ్ఞః సర్వవి” దిత్వాదిశ్రుత్వా హి బ్రహ్మ సర్వజ్ఞతయావగమ్యతే,
యతో వేత్వాదిశ్రుత్వా చ సర్వజగత్కారణతయా చ, ప్రత్యగాత్మా తు
స్వశరీరాదికమపి సాకల్యేన న జానాతి, స్యాత్స్వేణ కిచ్చిత్ కర్తుమపి
న శక్నోతి, తత్ కథమస్య సర్వజ్ఞేన సర్వకారణేన చ బ్రహ్మణాభేద
ఇత్యాశంక్య ప్రత్యగాత్మనోఽపి తద్వయముపపాదయతి —

మయ్యేవోదేతి చిద్వ్యోమ్ని జగద్గర్భస్వపత్తనమ్ ।

అతోఽహం న కథం బ్రహ్మ సర్వజ్ఞం సర్వకారణమ్ ॥ ౩॥

మయ్యేవేతి । చిద్వ్యోమ్ని చిదాకాశే మయి ప్రత్యగాత్మన్యేవ,
జగద్గర్భస్వపత్తనం జగదేవ గర్భస్వపత్తనమ్,
ఐన్ద్రజాలికవిక్షుభమామయా మరణావస్థాయాం చ మేఘేషు ప్రతీయమానం
నగరం గర్భస్వపత్తనం నామ, తాదృశమిదం జగదుదేతి, ఉత్పద్యత
ఇత్యర్థః । అయం భావః - మిథ్యాపదార్థస్య హి ద్రష్టైవోపాదానమ్,
యథా స్వప్నప్రపంచస్య తత్సాక్షీ, తథా జాగ్రత్ప్రపంచస్యాపి సర్వస్య
దృశ్యత్వేన మిథ్యాత్వాత్ తద్గ్రహ్ణా ప్రత్యగాత్మైవోపాదానం వక్తవ్యమ్ ।
తదుక్తమ్ -

యథా స్వప్నప్రపంచోఽయం మయి మాయావిజృమ్భితః ।

ఏవం జాగ్రత్ప్రపంచశ్చ మయి మాయావిజృమ్భితః ॥ ఇతి ।

ఏవం చ ప్రత్యగాత్మనస్తద్గ్రహ్ణత్వలక్షణం సర్వజ్ఞత్వం

తదధిష్ఠానత్వలక్షణం సర్వకారణత్వం చ సిద్ధ్యతి ।

నను బహుదూరవ్యవహితమేర్వాదీనామదృశ్యమానానాం కథం ప్రత్యగాత్మా
ద్రష్టా, కథం వా తదుపాదానమితి చేత్, శ్ంణు తర్హి రహస్యమ్,
ఏతావంతం కాలం మేర్వాదికమహం నాజ్ఞాసిషమితి హ్యజ్ఞానవిశేషణతయా
మేర్వాదికం స్మర్యతే, తచ్చ స్మరణం మేర్వాద్యనుభవం వినానుపపద్యమానం
సన్మేర్వాద్యనుభవం కల్పయతి, తత్ర చేన్ద్రియాదీనామప్రవృత్తేః
ప్రత్యగాత్మచైతన్యేఽధ్యస్తతయైవ మేర్వాద్యనుభవో వక్తవ్యః ।
అధ్యస్తస్య చాధిష్ఠానమేవోపాదానం తద్భానాదేవ భానం చ భవతి,
తథా చ ప్రత్యగాత్మా స్వాధ్యస్తమేర్వాదేరప్యజ్ఞాతతయా సాక్షీ, తదుపాదానం

చ భవతి, తదుక్తం బ్రహ్మగీతాయామ్ -

“జ్ఞాతరూపేణ చాజ్ఞాతస్వరూపేణ చ సాక్షిణః ।
సర్వం భాతి తదాభాతి తతస్తద్ వ్యాపి సర్వదా” ॥ ఇతి ।

తథా చ ప్రత్యగాత్మా సర్వజ్ఞః సర్వకారణం చేతి । యత
ఉక్తప్రకారేణ సర్వకారణం చాహమతః కథం తద్రూపం బ్రహ్మ న భవामి,
భవామ్యేవేత్యర్థః ॥ 3 ॥

నను “నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మమ్” ఇత్యాద్యుపనిషత్సు నిత్యం బ్రహ్మ
శ్రూయతే, ఆత్మా చ మరణాదిధర్మకత్వాదనిత్య ఏవానుభూయతే, తతశ్చ న
తయోరైక్యమిత్యాశక్యం కిమాత్మనో బౌద్ధపక్ష ఇవ స్వత ఏవ నాశం
బ్రవీషి, ఉత దణ్డసంయోగాద్భుటస్యేవాన్యసమ్బన్ధాదాత్మనో నాశం బ్రవీషి,
అథవా పటనాశాత్ పటగతరూపాదివదాశ్రయనాశాన్నాశం బ్రవీషి, ఇతి
వికల్పాద్యం ప్రత్యాహ -

న స్వతః ప్రత్యభిజ్ఞానాన్నిరంశత్వాన్న చాన్యతః ।
న చాశ్రయవినాశాన్మే వినాశః స్యాదనాశ్రయాత్ ॥ ౪ ॥

న స్వత ఇతి । మే ప్రత్యగాత్మనో మమ న స్వతో నాశో భవతి తత్ర హేతుః,
ప్రత్యభిజ్ఞానాదాత్మనః ప్రత్యభిజ్ఞాయమానత్వాత్ । ప్రత్యభిజ్ఞానం
నామ పూర్వమనుభూతస్య కాలాన్తరే ప్రమాణేన తతోల్లేఖపూర్వకం జ్ఞానమ్ ।
ఆత్మా హి యోఽహం బాల్యే పితరావన్వభూవం న ఏవేదాసీం స్థవిరే
ప్రణప్తుననుభవమి, యోఽహం సుప్తః స్వప్నమద్రాక్షం న ఏవేదాసీం
జాగ్రీమితి చ బాల్యాద్యవస్థాసు జాగ్రదాద్యవస్థాసు చ ప్రత్యభిజ్ఞాయతే ।
తచ్చ ప్రత్యభిజ్ఞానమాత్మనో నిర్నిమిత్తనాశే నోపపద్యతే । తథా
హి, ఆత్మనో హి స్వతో నాశే ప్రతిక్షణమన్యోఽన్య ఆత్మేతి వక్తవ్యమ్ ।
తత్ర కథం వాన్యోఽన్యేన సోఽహమితి ప్రత్యభిజ్ఞాయేత, ఆత్మా చ
సోఽహమిత్యాత్మానం ప్రత్యభిజ్ఞానాతి । తస్మాన్న తస్య స్వతో నాశ ఇత్యర్థః ।

న ద్వితీయ ఇత్యాహ । నిరంశత్వాన్న చాన్యత
ఇతి । నిరంశత్వాదంశరహితత్వాన్నిరవయవత్వాద్ అన్యతో
హేతుసంయోగాదప్యాత్మనో న నాశ ఇత్యర్థః । ఆత్మా హి చిద్రూపత్వాన్నిరవయవః ।
యది నిరవయవస్యాత్మనః సావయవత్వముచ్యేత, తర్హి వక్తవ్యమ్,
ఆత్మావయవాశ్చేతనా అచేతనా వా ।

నాద్యః, ఆత్మావయవానాం హి ప్రత్యేకం చేతనత్వే విరుద్ధాభిప్రాయతయా
శరీరమున్మథ్యేత |

న ద్వివీతీయః

అచేతనైరవయవైరారబ్ధస్యాప్యాత్మనోఽప్యచేతనత్వప్రసక్తౌత్,
న హ్యచేతనైస్తన్తుభిరారబ్ధః పటశ్చేతనో దృశ్యతే, తతో
నిరవయవ ఏవాత్మా, న నిరవయవే చాత్మని హేతుసంయోగః సమ్భవతి,
సత్వైకదేశవృత్తిత్వాత్, అతోఽన్యతోఽప్యాత్మనో న నాశ ఇతి భావః |

నాపి తృతీయ ఇత్యాహ | న చాశ్రయేత్వాదినా |

ఆశ్రయవినాశాదాధారవినాశాదపి మే మమ వినాశో న స్యాత్,
కుతః? అనాశ్రయాత్, ఆశ్రయస్యాధారస్యాభావాత్ | ఆత్మా హి
గుణక్రియాజాత్యాద్యన్యతమత్వాభావాదనాశ్రయః, నిరవయవత్వావప్న
నాపి ఘటవదాశ్రయః | అత ఆశ్రయనాశాదప్యాత్మనో న
నాశః | ఆత్మనో మరణాదిప్రతీతిస్తు దేహోద్యుపాధికృతా |
తదుక్తం సూత్రకృతా - “చరాచరవ్యపాశ్రయస్తు స్యాత్
తద్వ్యపదేశో భాక్తస్తద్భావభావిత్యా” దితి | అస్య చార్థో
విద్యారణ్యగురుభిరధికరణరత్నమాలాయాం దర్శితః |

“జీవస్య జన్మమరణే వపుషో వాత్మనో హి తే |

జాతో మే పుత్ర ఇత్యుక్తేర్ణాతకర్మాదిభిస్తథా” ||

ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తే సిద్ధాంతమాహ -

“ముఖ్యే తే వపుషో భాక్తే జీవస్యేతే అపేక్ష్య హి |

జాతకర్మ చ లోకోక్తిరీవాపేతేతి శాస్త్రతః” || ఇతి |

తతస్త్రివిధనాశాభావాన్నిత్య ఏవాత్మేతి తస్య బ్రహ్మణోఽభేదః సమ్యగ్
ఘటత ఇతి భావః || ౪ ||

హేతుసంయోగాదాత్మనో న నాశ ఇతి ద్వివీతీయం పక్షం ప్రపంచయతి -

న శోషప్రోషవిక్లేదచ్ఛేదాశ్చిన్నభనో మమ |

సత్వైరప్యనిలాగ్న్యమ్భః శస్త్రైః కిముత కల్పితైః || ౫ ||

న శోషేతి | చిన్నభనశ్చిదాకాశస్య మమాత్మనోఽనిలేన వాయునా న
శోషః శోషణం పత్రఫలాదేరివ భవతి, నాప్యగ్నినా ప్లోషో దాహః
పటాదేరివ భవతి, నాప్యమ్భసా జలేన శస్యాదేరివ విక్లేదః క్లేదనం

భవతి, నాపి శస్త్రేణాయుధేనేక్షుదణ్ణాదేరివ చేచ్చదో ద్వైధీభావ
 ఆత్మనో భవతి, ఆకాశస్యవాత్మనో నిరవయవత్వేన వాయ్వాదిభిః
 సమబ్ధాభావాదిత్యర్థః । వ్యావహారికసత్యస్య భూతాకాశస్యైవ
 హి నిరవయవత్వేనాసజ్గత్వాదాకాశతుల్యసత్వైరప్యనిలాదిభిః
 శోషాదయో న భవన్తి, ఆత్మని మాయాకల్పితత్వేన
 మిథ్యాభూతైర్వాయాద్విభిర్వస్తుతోఽద్వితీయస్యాసజ్గస్యాత్మనః శోషాదయో
 న సమబ్ధవస్తితి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః । తదుక్తం భగవతా -
 “అచేచ్ఛద్యోఽయ” మిత్యాదినా ॥ ౫॥

నను ప్రత్యగత్మా పరిచ్ఛిన్న ఏవానుభూయతే, అహమిహాస్మీతి ప్రతీతేః ।
 బ్రహ్మ చ సర్వగతమ్, “నిత్యం విభుమ్” ఇత్యాదిశ్రుతేః । అతో నాయం
 బ్రహ్మైత్యాశక్యత్వనః సర్వగతత్వం యుక్త్యై సమాభవయన్నాహ -

ఆభారూపస్య విశ్వస్య భానం భాసంనిధేరివినా ।
 కదాచిన్నావకల్పేత భా చాహం తేన సర్వగః ॥ ౬॥

ఆభారూపస్యేతి । ఆభారూపస్యాచిద్రూపస్య జడస్యేత్యర్థః,
 విశ్వస్య జగతో భానం ప్రకాశో భాసంనిధేరివినా భాసంనిధిం
 వినా, చైతన్యసమృద్ధం వినేత్యర్థః, కదాచిత్ కదాచిదపి
 నావకల్పేత, న సమృద్ధేత్, భాచైతన్యరూపశ్చాహం ప్రత్యగత్మా, తేన
 జడసర్వప్రపంచాభాసకత్వేన ప్రత్యగత్మా సర్వగః, సర్వగతో
 భవామీత్యర్థః, బహుయోజనదూరవర్తిచన్ద్రసూర్యమణ్డలమ్,
 తతోఽప్యతిదూరవర్తి ధ్రువాది నక్షత్రాణి చ ప్రత్యగత్మనో
 భాసన్తే తచ్చ భానం జడానాం తేషాం స్వతో న సమృద్ధవతి, కిన్తు
 స్వప్రకాశరూపాత్మచైతన్యసమృద్ధబలేనైవ తద్ వక్తవ్యమ్,
 స్వతోఽప్రకాశస్య ఘటాదేః స్వప్రకాశదీపాదిసమృద్ధబలేనైవ
 ప్రకాశదర్శనాత్ ।

అథ ప్రత్యగత్మాత్మైవ తిష్ఠేత్ కథం ధ్రువాదినా
 సమృద్ధ్యేత, తతో ధ్రువాదిభాసకత్వాత్ ప్రత్యగత్మా సర్వగతః,
 పరిచ్ఛిన్నతాప్రతీతిశ్చాత్మనోఽభివ్యంజుకోపాధిపరిచ్ఛేదాద్
 భ్రాన్తోపపద్యతే! తదుక్తం బ్రహ్మగీతాయామ్ -

“స్వయం భాతుమశక్తం హి జడాత్మకమిదం జగత్ ।
 చిత్సమృద్ధబలేనైవ ఖలు భాతి న చాన్యథా ॥

స్వాభివ్యంజకసక్కిచాత్ ప్రతిభాత్మనః ।
న స్వరూపేణ చిద్రూపః సర్వవ్యాపీ సదా ఖలు” ॥ ఇతి ।

తతో జీవాత్మా బ్రహ్మైవేతి భావః ॥ ౬ ॥

నను జీవస్య బ్రహ్మోభేదోఽసంకతః, బ్రహ్మణ ఏవాసిద్ధేః ।
దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదశూన్యం వస్తు హి బ్రహ్మైత్యుచ్యతే ।
న చ తత్ సమభవతి, కాలాకాశాదేర్విత్వీయస్య విద్యమానత్వేన
వస్తుపరిచ్ఛేదాభావస్యాసిద్ధేః, న చాకాశాదేర్బ్రహ్మణ్యారోపితత్వేన
మిథ్యాత్వాత్ తేన తస్య న ద్విత్వీయత్వమితి వాచ్యమ్, ఆకాశాదేరధ్యస్తత్వే
మానాభావాత్ । న చ “ఆత్మన ఆకాశః సమూభతః” ఇతి శ్రుతిస్తత్ర
మానమితి వాచ్యమ్, తత్రాకాశాదేర్బ్రహ్మకార్యతామాత్రప్రతీతేః, ఇత్యాశంజ్య
బ్రహ్మణోఽద్విత్వీయత్వసిద్ధయ ఆకాశాదేరధ్యస్తత్వం సాధయతి -

న హి భానాదృతే సత్త్వం నరై భానం చితోఽచితః ।

చిత్సమ్భదోఽపి నాధ్యాసాదృతే తేనాహమద్వయః ॥ ౭ ॥

న హీతి । భానాదృతే ప్రకాశం వినా పదార్థస్య సత్త్వం సద్భావో
నాస్తి, అప్రకాశమానశశవిషణాదేః సత్త్వాదర్శనాదిత్యర్థః ।

తతః కిం తత్రాహ, నర్త ఇత్యాదినా అచితో జడస్య చిత ఋతే
చైతన్యస్య సమ్బంధం వినా భానం ప్రకాశో నాస్తి స్వతో భానవత్వే

జడత్వాభావప్రసక్తిదిత్యర్థః । తతోఽపి కిం తత్రాహ, చిత్సంభేద
ఇత్యాదినా, చిత్సంభేదోఽపి చైతన్యసమ్బంధోఽప్యధ్యాసాదృతే

చిత్సారోపితత్వం వినా జడస్య న సమ్భవతీత్యర్థః । అయం భావః -

చిజ్జడయోరాధ్యాసికసమ్బంధాతిరిక్తం సమ్బంధం వదన్ వాదీ ప్రప్లవ్యః,

కిం తయోః సమ్బంధో? సంయోగః, ఉత సమవాయః, అథ తాదాత్మ్యమ్, అథవా
విషయవిషయిభావ ఇతి ।

నాద్యః, చితోఽద్రవ్యత్వేన సంయోగానుపపత్తేః, గుణాశ్రయస్యైవ ద్రవ్యత్వాత్,
చితో నిర్గుణత్వాత్ ।

నాపి సమవాయః, చిజ్జడయోర్గుణగుణ్యాదిష్యన్యతమత్వాభావాత్ ।

నను చిజ్జడయోః కార్యకారణభావాత్ తన్తుపటయోరివ సమవాయోఽస్త్వితి
చేత్, న, తన్తుపటయోః సమవాయేఽవయవావయవితాయా ఏవ ప్రయోజకత్వేన

కార్యకారణభావస్యాప్రయోజకత్వాత్, అన్యథా తురీపటయోరపి
సమవాయప్రసక్తాత్, అవయవవయవితాయాశ్చ దృగ్దృశ్యయోరభావాత్ ।

నాపి తాదాత్మ్యమ్, పరస్పరవిలక్షణయోస్తయోస్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్ ।

నాపి విషయవిషయభావః, తస్య మూలసమ్బంధపూర్వకత్వాత్,
తదసమ్భవస్య చోక్తత్వాత్, అన్యథాతిప్రసక్తాత్, తదుక్తం
సర్వజ్ఞాత్మమునిభిః -

“న సంకరో నాపి చ సంయుతిస్తయో-
ర్న చాస్తి తద్వత్ సమవాయసమ్భవః ।
అతో న చిచ్చైత్యసమన్వయం ప్రతి
ప్రతీయతే కాచన మూలసంకతిః” ॥ ఇతి ।

తతస్తయోరాధ్యాసిక ఏవ సమ్బంధ ఇతి వాచ్యమ్, తథా చ
జడపదార్థభానాన్యథానుపపత్తిరేవాకాశాదిరధ్యస్తత్వే ప్రమాణమ్, తదపి
తైరేవోక్తమ్,

“తతో వియన్ముఖ్యమదో జగజ్జడం
చిదాత్మనోఽస్యైవ వివర్త ఇష్యతామ్ ।
అనాద్యవిద్యాపటసంవృతాత్మన-
స్తదోపలభ్యత్యమముష్య కల్ప్యతే” ॥ ఇతి ।

తేనాకాశాదేరధ్యస్తత్వేనాహం ప్రత్యగభిన్నః పరమాత్మాద్వయః,
అద్వితీయ ఇత్యర్థః । తతశ్చ బ్రహ్మణో వస్తుపరిచ్ఛేదాభావేన
త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యత్వం సిద్ధమిత్యర్థః । తదుక్తం
విద్యారణ్యగురుభిః పఞ్చకోశవివేకే -

“దేశకాలాన్యవస్తూనాం కల్పితత్వాచ్చ మాయయా ।
న దేశాదికృతోఽస్తోఽస్తి బ్రహ్మానన్త్యం స్ఫుటం తతః” ॥ ఇతి ॥ ౭॥

నను స్థూలోఽహం కృశోఽహం కాణోఽహం బధిరోఽహం మూకోఽహం
బుభుక్షితోఽహం పిపాసితోఽహం మన్తాహం నిశ్చితోఽహమ్, ఇతి
దేహాదిరూపేణానుభూయమానస్య ప్రతీవః కథం చిదేకరసబ్రహ్మతా,
ఇత్యాశక్యం దేహాదీనామనాత్మత్వం ప్రత్యేకం సాధయతి -

న దేహో నేన్ద్రియం చాహం న ప్రాణో న మనో న ధీః ।

మమతాపరిరబ్ధత్వాదాక్రీడత్వాదిదం ధీయః ॥ ౮ ॥

న దేహ ఇతి । దేహః సశిరస్కః పిణ్డః, ఇన్ద్రియమ్ ద్వివిధమ్,
 జ్ఞానసాధనం చక్షురాది, కర్మ సాధనం పాణ్యాది చ, ప్రాణః
 పంచువృత్తిః, మనః సంశయాత్మకమ్, ధీర్బుద్ధిర్నిశ్చయయాత్మికా,
 అహంశబ్దస్య దేహాదిభిః ప్రత్యేకం సమ్బంధః, ఏతే దేహాదయో బుద్ధిపర్యంతాః
 పంచాపి పదార్థా అనాత్మాన ఇత్యర్థః । కుత ఇత్యత ఆహ, మమతేత్వాదినా ।
 మమతాపరిరబ్ధత్వాదిదం ధీయః, ఆక్రీడత్వాచ్చ, మమతయా మమేతిబుద్ధ్యా
 పరిరబ్ధత్వాదాలింగితత్వాద్ విషయాకృతత్వాదితి యావత్ । ఇదం ధీయ
 ఇదం బుద్ధేః, ఆక్రీడత్వాల్లిలాస్థానత్వాదిదంబుద్ధివిషయత్వాదిత్యర్థః ।
 ఆత్రేదమనుమానం వివక్షితమ్ । దేహాదయః ప్రత్యేకమనాత్మానః,
 మమతాబుద్ధివిషయత్వాదిదంబుద్ధివిషయత్వాచ్చ, ఘటాదివదితి ।
 దేహోఽనాత్మా, రూపాదిమత్వాత్, ఘటవత్, ఇన్ద్రియాణ్యనాత్మానః,
 కరణత్వాత్, కుతారవత్, ప్రాణోఽనాత్మా, వాయుత్వాత్, బాహ్యవాయువత్,
 దేహోఽహమిత్వాదిప్రతీత్యభావాచ్చనాత్మత్వం పంచానామ్ ।
 కృశోఽహమిత్వాదిప్రతీతిస్తు రక్తః స్ఫటిక ఇత్వాదిప్రతీతివదాత్మని
 దేహాదిధర్మాధ్యాసాదప్యసపద్యతే, నాపి తత్సంఘాతస్యాప్యాత్మత్వమ్,
 అనాత్మసముదాయస్తత్సంఘాతోఽపి నాత్మా, అనాత్మత్వాత్, గృహాదివదితి భావః ॥
 ౮ ॥

నన్వహజ్కారస్యాత్మత్వమస్తు, తస్య మమేదంబుద్ధివిషయత్వాభావాత్,
 ఇత్యాశక్యం సుషుప్త్యాదావాత్మని విద్యమానేఽప్యహజ్కారస్యాభావాన్న
 తయోరైక్యమిత్యభిప్రేత్య ప్రకారాన్తరేణ తయోర్భేదం సాధయతి -

సాక్షీ సర్వాన్వితః ప్రేయానహం నాహం కదాచన ।
 పరిణామపరిచ్ఛేదపరితాపైరుపప్లవాత్ ॥ ౯ ॥

సాక్షీతి । సాక్షీ చిద్రూపోఽన్తఃకరణపరిణామరాగద్వేషాదిద్రష్టా,
 సర్వాన్వితః సర్వత్ర ఘటపటాదిష్వన్వితః, ఘటః స్ఫురతి,
 పటః స్ఫురతి, ఇతి స్ఫురణస్య సర్వత్రానుగతత్వేనానుభవాత్,
 ప్రేయాన్ ప్రియతమ ఆనందరూపః, తస్యైవ ప్రేయస్త్యాత్,
 అనుభూయతే హ్యేత్మనః ప్రియతమత్వమ్, అహం సర్వదా భూయాసం న
 కదాచిన్నాభూవమిత్యాత్మని సర్వేషాం ప్రార్థనాదర్శనాదిత్యర్థః ।
 ఏవముఖతోఽహం ప్రత్యగతా కదాచన కదాచిదపి నాహం నాహజ్కారో

భవామిత్యర్థః । తత్ర హేతుమాహ, పరిణామేత్యాదినా, అహంకారస్య
 పరిణామపరిచ్ఛేదపరితాపైః । పరిణామో రాగద్వేషాదిపరిణామః,
 పరిచ్ఛేదః పరిమితత్వమ్, పరితాపో దుఃఖాదిః, ఏత్యేన్ద్రియైరుపప్లవః
 సమ్బంధః, తస్మాదిత్యర్థః । ద్రష్టుదృశ్యభావేన
 సర్వగతత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాద్యాకారేణానన్తరూపిత్వదుఃఖిత్యాకారేణ
 చానుభూయమానత్వాదహంకారాత్మనోర్భేదః స్ఫుట ఇత్యర్థః ।
 కిమితి తర్హి తయోర్భేదః సర్వైర్నానుభూయత ఇతి
 చేత్, అహంకారాత్మనోస్తప్తాయఃపిణ్డవదవివేకేన
 దృఢమేకతయాఽధ్యసనాన్నానుభూయత ఇతి గృహణేత్యభిప్రాయః ॥ ౯॥

నన్వేవమపి సంసారిణ ఆత్మనః కథం నిత్యముక్తబ్రహ్మతా । న చ
 సంసారోఽహంకారస్యైవ నాత్మన ఇతి వాచ్యమ్, ఆత్మాహంకారోభయసన్నిధానే
 ప్రతీయమానస్య సంసారస్యాహంకారైకసమ్బంధిత్వే మానాభావాత్,
 ఇత్యాశక్యన్వయవ్యతిరేకావేవ తత్ర మానమిత్యాహ -

సుప్తేఽహమి న దృశ్యన్తే దుఃఖదోషప్రవృత్తయః ।
 అతస్తస్యైవ సంసారో న మే సంసర్తుసాక్షిణః ॥ ౧౦॥

సుప్తేఽహమితి । అహమ్యహంకారే సుప్త ఉపరతే సతి సుషుప్తిమూర్చ్ఛాదౌ
 దుఃఖదోషప్రవృత్తయః, దుఃఖం చ, దోషా రాగాదయశ్చ,
 తత్కార్యభూతా ప్రవృత్తిశ్చ, దుఃఖదోషప్రవృత్తయః, తా న
 దృశ్యన్తే యతోఽతస్తస్యైవాహంకారస్య సంసారః, సంసర్తుసాక్షిణః
 సంసర్తురహంకారస్య సాక్షిణో మే మమ ప్రత్యగాత్మనో న సంసార
 ఇత్యర్థః । అహంకారే సతి జాగ్రత్స్వప్నయోః సంసారదర్శనాత్ ।
 తదభావే చ సుషుప్త్యాదౌ కేవల ఆత్మని సంసారాదర్శనాత్ ।
 అహంకారసమ్బంధ్యేవ సంసార ఆత్మన్యపి తదవివేకాత్ ప్రతీయతే, యథా
 దాహకత్వమగ్నిసమ్బంధ్యేవ సత్ తదవివేకాదయస్యాపి ప్రతీయతే । యథా
 వా రక్తిమా జపాకుసుమసమ్బంధ్యేవ నన్నవివేకాత్ స్ఫటికేఽపి ప్రతీయతే,
 తద్వదాత్మన్యప్యహంకారోపాధివశాదేవ సంసారః ప్రతీయతే, న స్వతః,
 సుషుప్త్యాదావదర్శనాత్ । తదుక్తం సర్వజ్ఞమునిభిః -

“కర్తాదిసంనిధిబలేన తవాపి కర్తు-
 భోక్తుప్రమాతృవపురాపతతి భ్రమేణ ।
 తద్బుధిసంశ్రయమనాత్మగతం ప్రతీచి

శుద్ధేఽపి పశ్యతి తమఃపటలావృతాక్షః । ఇతి ।

అత ఆత్మా నిత్యముక్తం బ్రహ్మైవేత్యభిప్రాయః ॥ ౧౦॥

ననేవమవ్యాత్మనో జాగ్రదాద్యవస్థావత్త్వం వక్ష్యమమ్,
అహఙ్కారస్య సుషుప్తావభావేన సుషుప్త్యవస్థావత్త్వానుపపత్తౌ
జాగ్రత్స్వప్నావస్థాద్వయసమ్బన్ధిత్యస్యాప్యనుపపత్తేస్తాసాం
తిస్సణామప్యేకాశ్రయత్వనియమాదిత్యాశఙ్క్యాహఙ్కారస్య సుషుప్తౌ
సంస్కారరూపేణ వర్తమానత్వాత్ తస్యైవ సుషుప్తిర్నాత్మనః, తస్య
సుషుప్తిసాక్షిత్వాత్ । తతో జాగ్రత్స్వప్నావస్థాహఙ్కారస్యైవేత్యభిప్రేత్యాహ

సుప్తః సుప్తిం న జనాతి నాఽసుప్తే స్వప్నజాగరౌ ।

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తీనాం సాక్ష్యతోఽహమతదృశః ॥ ౧౦॥

సుప్త ఇతి । యః సుప్తః సుప్తిం న జానాతి, న వేత్తి సోఽహఙ్కార ఏవ సుప్తః
సుషుప్త్యవస్థావాన్ వైవాత్మా, కుతః ? సుషుప్తితాత్కాలికాజ్ఞానసాక్షితయా
జాగరుకత్వాదిత్యర్థః । తతశ్చసుప్తే సుషుప్త్యవస్థారహితే ప్రత్యగాత్మని
స్వప్నజాగరౌ న భవతః, తయోః సుషుప్త్యవస్థాసమానాశ్రయత్వాదిత్యర్థః ।
హేత్వన్తరమప్యాహ, జాగ్రదిత్యాదినా, యతో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తీనాం సాక్షీ
ద్రష్టా, అతోఽహమాత్మా అతదృశః, తా జాగ్రదాద్యా దశా అవస్థా యస్య స
తదృశః, తదృశో న భవతీత్యతదృశః జాగ్రదాద్యవస్థారహిత
ఇత్యర్థః । ఆత్రేదమనుమానం వివక్షితమ్, ఆత్మా జాగ్రదాద్యవస్థావాన్ న
భవతి, జాగ్రదాద్యవస్థాసాక్షిత్వాత్, యో యత్సాక్షీ న స తద్ధర్మవాన్,
యథా ఘటసాక్షీ న ఘటధర్మవానితి । తదుక్తమన్వర్థం నామ
సర్వజ్ఞాత్మమునిభిః -

“తిస్రోఽపి చిద్భవతనోస్తవ దృశ్యభూతా

దూరే చకాసతి మతేర్భూహిరేవ తావత్ ।

ఆవిస్తిరోభవనధర్మతయా హ్యవస్థాః

కః సంకరో విమలచిద్వపుషస్తవాభిః” ॥ ఇతి ॥ ౧౦॥

జాగ్రదాద్యవస్థాలక్షణపర్యాలోచనయాపి నాత్మనోఽవస్థాసమ్బంధ
ఇత్యాహ -

విజ్ఞానవిరతిః సుప్తిస్తజ్జన్మ స్వప్నజాగరౌ ।

తత్సాక్షిణః కథం మే స్యుర్నిత్యజ్ఞానస్య తే త్రయః || ౧౨||

విజ్ఞానేతి | విజ్ఞానవిరతిర్విజ్ఞానస్య విశేషజ్ఞానస్య
 విరతిరుపరతిః సుప్తిరిత్యుచ్యతే, తజ్జన్మ తస్య విశేషజ్ఞానస్య
 జన్మోత్పత్తి స్వప్నజాగరావిత్యుచ్యేతే, తత్రాపి వాసనామయప్రపంచవిజ్ఞానం
 స్వప్నః, స్థూలప్రపంచవిజ్ఞానం జాగ్రదితి విభాగ ఇత్యర్థః | తతః
 కిం తత్రాహ, తత్సాక్షిణీ ఇత్యాదినా | నిత్యజ్ఞానస్యాలుప్తచిద్రూపస్య
 తత్సాక్షిణ ఉక్తలక్షణసుషుప్త్యాదిసాక్షిణో మే మమాత్మనస్తే త్రయః
 సుషుప్తిస్వప్నజాగరాః కథం స్యుః, న కథంచిదిత్యర్థః | ఆయం భావః
 - సుషుప్త్యవస్థాయాం తావత్ సుషుప్తితాత్కాలికాజ్ఞానావభాసకం
 కింఞోచ్యైతన్యమక్మీకార్యం సర్వైరపి, అన్యథా ఉత్థితస్య
 పురుషస్య సఖమహమస్వాప్నం న కింఞోచ్యదవేదిషమితి
 సుషుప్తితాత్కాలికాజ్ఞానపరామర్శానుపపత్తేస్తచ్చైతన్యం న జన్యమ్
 మనశ్చక్షురాదేః సుప్త్యంతఃపాతిత్వాదనన్తం చ తదజన్యభావస్య
 నిత్యత్వనియమాత్, తచ్చైతన్యమస్మాభిరాత్మేత్యుచ్యతే | తథా
 చ కథమనాదినిత్యజ్ఞానస్వరూపస్యాత్మనో జ్ఞానోపరమరూపా
 సుషుప్తిః, జ్ఞానోత్పత్తిరూపౌ స్వప్నజాగరౌ చ స్యుః, అహఙ్కారస్య తు
 జన్యవృత్తిరూపజ్ఞానాశ్రయత్వాత్ తత్రయముపపద్యతే | తతశ్చాత్మా
 జాగ్రదాద్యవస్థారహిత ఇతి || ౧౨||

ఇదాసీమాత్మనో నిర్వికారబ్రహ్మభేదాయ షడ్భావవికారరాహిత్యం సాధయతి

షడ్వికారవతాం వేత్తా నిర్వికారోఽహమన్యథా |

తద్వికారానుసన్ధానం సర్వథా నావకల్పతే || ౧౩||

షడ్వికారేతి | షడ్వికారవతాం షడ్భావవికారవతాం, షట్
 చ తే భావవికారాశ్చ షడ్భావవికారాః, జాయతే, అస్తి, వర్ధతే,
 విపరిణమతే, అపక్షీయతే, వినశ్యతి, ఇత్యుక్తాః | తే యేషాం సన్ని తే
 షడ్భావవికారవన్నస్తేషాం బాహ్యఘటాదీనామ్, ఆన్తరబుద్ధ్యాదీనాం
 చ, వేత్తా జ్ఞాతాహమాత్మా నిర్వికారో వికారరహితో భవామి| ఆత్మా హి
 బాహ్యోన్తరవస్తూనాముత్పత్త్యాదివికారాన్ జానాతి, అతో నిర్వికరో భవతుమర్హతి,
 యో యజ్ఞానాతి న స తద్ధర్మవానితి వ్యాప్తేర్లోకసిద్ధత్వాదిత్యర్థః |
 తదుక్తం వార్తికకృతా -

“నరే స్వాద్విక్రియాం దుఃఖీ సాక్షితా కా వికారిణః ।

ధీవిక్రియాసహస్రాణాం సాక్ష్యతోఽహమవిక్రియః” ॥ ఇతి ।

ఏవక్షే దోషమాహ - అన్యథేత్యాదినా । అన్యథా వికారసాక్షిణోఽపి
వికారీత్వే తద్వికారానుసన్ధానం, తేషాం వికారివస్తూనాం యే
వికారాస్తేషామనుసన్ధానం సర్వథా సర్వప్రకారేణాపి నావకల్పతే, న
సమ్భవతీత్యర్థః । అయమభిసన్ధిః - ఆత్మనోఽపి వికారీత్వే కిమాత్మన
ఇతరేషాం చ వికారా ఆత్మనా జ్ఞాయస్తే, ఉతేతరైః, నోభయథాపి, వికారివస్తునో
మృదాదివజ్జడత్వనియమాదితి ॥ ౧౩ ॥

కింఞ్చ, వికారివస్తునో వికారాణాం చ కిం భేద ఉతాభేదః? నాద్యః,
భిన్నయోగ్గవాశ్వయోరివ వికారవికారిభావానుపపత్తేః, ఇత్యభిప్రేత్య
ద్వితీయపక్షే దూషణమాహ -

తేన తేన హి రూపేణ జాయతే లీయతే ముహుః ।

వికారి వస్తు తస్యైషామనుసన్ధాత్పతా కుతః ॥ ౧౪ ॥

తేనేతి । తేన తేన రూపేణోత్పత్త్యాదివికారరూపేణ తదభిన్నం వికారి
వస్తుపి జాయత ఉత్పద్యతే, ముహుః శశ్వల్లియతే, నశ్యతి చ,
తయోరభేదాదిత్యర్థః । హి యస్మాదేవం తస్మాత్ తస్య వికారివస్తున
ఏషాం వికారాణామనుసన్ధాత్పతా కుతః, అనుసన్ధానం కుతః, న కుతోఽపి
భవేదిత్యర్థః । తత్తద్వికారరూపేణ తదా తదా నశ్యతో వికారివస్తునః
కథం కాలాంతరీయం వికారానుసన్ధానం ఘటతే, న కథఞ్చిదిత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥

నన్వాత్మా స్వయం వికారీ సన్నప్యాత్మన ఇతరేషాం చ
వికారాన్ విజానాతు, న చ తస్య వికారీత్వావిశేషే కథం
స్వేతరపరిజ్ఞానమితి వాచ్యమ్, శిలాత్వావిశేషేఽపి రత్నస్య
స్వభావవిశేషేణ స్వేతరావభాసకత్వవదాత్మనోఽపి స్వభావవిశేషేణ
స్వేతరవికారానుసన్ధానోపపత్తేః । న చ తేన తేన వికారేణ సాకం
నష్టస్య కథం సర్వవికారానుసన్ధానమితి వాచ్యమ్, తస్య వికారిణ ఆత్మనో
వికారైరత్వన్తాభేదస్యానగ్గీకారాత్, కిం తీషషద్భేదఘటితాభేదస్య
తాదాత్మ్యస్వైవ తస్తుపటయోరివాగ్గీకారాత్, ఇత్యాశక్యః, ఏవమప్యాత్మన
ఆద్యన్తవికారద్యయానుసన్ధానం న సమ్భవతీత్యాహ -

న చ స్వజన్మ నాశం వా ద్రష్టుమర్హతి కశ్చన ।

తౌ హి ప్రాగుత్తరాభావచరమప్రథమక్షణౌ ॥ ౧౫॥

న చేతి । కశ్చన కశ్చిన్నిపుణోఽపి స్వజన్మ సోఽత్పత్తిం
 నాశం ధ్వంసం వా ద్రష్టుం జ్ఞాతుం నార్హతి, న శక్నోతీత్యర్థః ।
 తత్ర హేతుమాహ - తౌ హిత్యాదినా, హి యస్మాత్ తౌ జన్మనాశౌ
 ప్రాగుత్తరాభావచరమప్రథమక్షణౌ, ప్రాగుత్తరా యావభావౌ
 ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావౌ తయోర్యౌ చరమప్రథమక్షణౌ, తౌ
 ప్రాగుత్తరాభావచరమప్రథమక్షణౌ ప్రాగభావచరమక్షణ
 ఉత్పత్తిర్వస్తునః ప్రధ్వంసాభావప్రథమక్షణౌ నాశ ఇత్యర్థః ।
 యస్మాజ్జన్మనాశౌ ప్రాగుత్తరాభావచరమప్రథమక్షణౌ తస్మాత్
 స్వజన్మ నాశం వా ద్రష్టుం నార్హతీతి సమ్బంధః । ఇదమత్రాకూతమ్
 - ఆత్మా హి స్వసమానకాలికవస్తేవ జానాతీతి వక్తవ్యమ్, దీప ఇవ
 స్వసమానకాలికవదార్ధావభాసకః, తథా చావస్థానసమయేఽవిద్యమానయోః
 ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావయోః పరిజ్ఞానాభావే కథం
 ప్రాగభావచరమక్షణరూపం స్వజన్మ, ప్రధ్వంసాభావప్రథమక్షణరూపం
 నాశం చ, జానీయాత్ న కథంచిదపీత్యర్థః ।
 తయోశ్చాసిద్ధౌ మధ్యమవర్తివికారాణామప్యసిద్ధిరేవ । తేషామపి
 వికారాణామత్పత్తినాశసమానాశ్రయత్వనియమాత్ । తదుక్తం వాక్యవృత్తౌ
 భాష్యకారైః -

“దేహేన్ద్రియమనఃప్రాణాహజ్కృతిభ్యో విలక్షణః ।

ప్రోజ్జితాశేషషడ్భావవికారస్త్వంపదాభిధః” ॥ ఇతి ।

తతశ్చాత్మా నిర్వికారత్వాద్ బ్రహ్మైవేత్యర్థః ॥ ౧౫॥

నను పూర్వోక్తం సర్వం వృథా, ఆత్మన ఉక్తస్వరూపబ్రహ్మత్వజ్ఞానే
 ప్రయోజనాభావాత్ । న చ సంసారనివృత్తిరాత్మనో బ్రహ్మత్వజ్ఞానే
 ప్రయోజనమితి వాచ్యమ్, తన్నివృత్తేరసమ్భవ్యాత్ । సంసారో
 హ్యోత్పన్నహజ్కారోపాధినా ప్రతీయమానః కర్తృత్వాదిభిః, న చ న జ్ఞానేన
 నివర్తయితుం శక్యః, తస్యాత్మని సోపాధికభ్రమత్వాత్, సోపాధికభ్రమస్య
 చ యావదుపాధ్యవస్థానమ్, తత్త్వజ్ఞానేఽప్యవస్థానాత్, లోకే
 సోపాధికభ్రమస్య ప్రతిబిమ్బచలనాదేర్యావదుపాధిచలనం ప్రతీతేః ।
 న చోపాధేరహజ్కారస్య బ్రహ్మజ్ఞానేన నివృత్తౌ తత్ప్రయుక్తస్యాత్మని
 ప్రతీయమానస్య కర్తృత్వాదేరపి నివృత్తిరితి వాచ్యమ్, తస్య మూలాజ్ఞానే

సతి నివృత్తైరసమృభవాత్ | న చ మూలాజ్ఞానస్యాప్యాత్మని విద్యమానస్య
బ్రహ్మజ్ఞానాన్నివృత్తిరితి వాచ్యమ్, తస్య కల్పకాభావేనాకల్పితతయా
జ్ఞానేన నివర్తయితుమశక్యత్వాత్, అన్యథాజ్ఞానస్యానవస్థానప్రసక్త్యాత్,
ఇత్యాశక్యజ్ఞానస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వసిద్ధయే కల్పితత్వం వక్తుం
తస్యాత్మని వస్తుతోఽసమృభవమాహ -

న ప్రకాశేఽహమిత్సుక్తిర్వత్ప్రకాశైకబన్ధనా |

స్వప్రకాశం తమాత్మానమప్రకాశః కథం స్పృశేత్ || ౧౬ ||

న ప్రకాశేతి | అహం న ప్రకాశేన భామీత్సుక్తిర్వచనం
యత్ప్రకాశైకబన్ధనా, యస్య ప్రకాశో యత్ప్రకాశః, స్వరూపప్రకాశ ఏక
ఏవ నిబన్ధనం నిమిత్తం యస్యాః సా తథోక్తా, న ప్రకాశ ఇతి వ్యవహారస్య
ప్రకాశైకనిబన్ధనత్వాత్, స్వప్రకాశానుభవనిమిత్తత్వాదిత్యర్థః | తం
స్వప్రకాశం స్వయమేవ భాసమానమాత్మానమప్రకాశోఽజ్ఞానం కథం
స్పృశేదావృణుయాత్, న కథంజ్ఞాదిత్యర్థః |

అయం భావః | ఆత్మా సర్వదా స్వయంభాసమానః సర్వం భాసయతి, స
కథమజ్ఞానేన ప్రకాశవిరోధినా స్పృశ్యేత, న హి ఖరతరకిరణశాలీ
దినకరస్తమసా స్పృశ్యమానో దృశ్యతే, తత్ కస్య హేతోః,
ప్రకాశాప్రకాశయోర్విరోధాత్, తథా చాజ్ఞానస్యాత్మని యుక్త్యసహత్వాన్న
పరమార్థతః సమృభ ఇతి || ౧౬ ||

నను కథం తద్ధా న ప్రకాశ ఇత్యాత్మన్యజ్ఞానానుభవ ఇత్యాశక్య సూర్యే
పేచకాదీనామన్ధకారప్రతీతివదీభిత్వాప్యపపద్యత ఇత్యాహ -

తథాప్యాభాతి కోఽప్యేష విచారాభావజీవనః |

అవశ్యాయశ్చిదాకాశే విచారార్కోదయావధిః || ౧౭ ||

తథాపీతి | యద్యపి వస్తుత ఆత్మన్యజ్ఞానం న సమృభవతి,
తథాప్యేషోఽప్రకాశ అవశ్యాయో నీహారః, అవశ్యాయవదవశ్యాయః,
ఆవరకత్వాత్, చిదాకాశే చిత్ప్రకాశ ఆత్మన్యాభాతీతి సమృభన్దః |

నన్యజ్ఞానస్య వస్తుతోఽసత్త్వే కథం ప్రత్యక్షప్రతీతిః, న హ్యసతః
శశవిషాణాదేః ప్రత్యక్షప్రతీతిరస్తి, తత్రాహ కోఽపీతి, కోఽపి
సత్త్వాసత్త్వాభ్యామనిర్వచనీయోఽప్రకాశస్యాసత్సద్విలక్షణత్వాక్లేకారాన్న
ప్రత్యక్షప్రతీత్యనుపవత్తిరిత్యర్థః |

నన్వేషమప్యప్రకాశస్యాత్మన్యనుభవో నోపపద్యతే, విరోధాదితి చేత్,
 న, తథా హి కిం జడవస్త్యప్రకాశవిరోధి, ఉత స్వప్రకాశరూప ఆత్మా?
 నాద్యః, జడాప్రకాశయోః పరస్పరవిరోధాసమ్భవత్ | నాపి ద్విత్వీయః,
 తస్య విరోధిని స్వప్రకాశ ఆత్మన్యవస్థానానుపపత్తేః | న చాహం న
 ప్రకాశ ఇత్యజ్ఞానసాధకస్య తస్య నాజ్ఞానవిరోధిత్వమితి వాచ్యమ్,
 ఆత్మస్వరూపస్య ప్రకాశస్యావిరోధిత్యేఽన్యస్యాపి విరోధినోఽభావాత్
 కదాపి నివృత్తిర్న స్యాత్, తత్రాహ విచారార్కోదయావధిరితి | విచారో
 విచారజన్యం జ్ఞానమేవార్కః సూర్యః, తమోనివర్తకత్వాత్, తస్యోదయ ఉత్పత్తిః,
 సావధిః స్థితిర్మర్యాదా యస్యాప్రకాశస్య సః, విచారార్కోదయావధిరిత్యర్థః |
 కేవలాత్మనోఽవిరోధిత్యేఽప్యఖణ్డాకారవృత్త్యారూఢాత్మవైతన్యస్య
 తన్నివర్తకత్వోపపత్తేః, కేవలసూర్యకిరణస్యాదగృత్యేన
 తృణాదిభాసకత్వేఽపి సూర్యకాంతసంయుక్తస్య
 తస్య దగృత్వదర్శనాదితి భావః | కిమితి తర్హి
 వాక్యజన్యాఖణ్డాకారవృత్తౌ సత్యామపి సర్వేషామాత్మాజ్ఞానం న
 నివర్తత ఇత్యాశక్యోహ - విచారాభావజీవన ఇతి | విచారాభావ ఏవ
 శ్రవణమననరూపయోర్వేదాన్తప్రమాణతత్ప్రమేయబ్రహ్మవిపయయోర్విచారయోరభావ
 ఏవ | జీవనమవస్థిహేతుర్యస్యాప్రకాశస్య సః, విచారాభావజీవన
 ఇత్యర్థః | వాక్యజన్యాప్యఖణ్డాకారవృత్తిరసమ్భావనాదిభిః ప్రతిబద్ధా
 సతీ నాజ్ఞానం నివర్తయతి, యథా మణిమన్త్రాదిభిః ప్రతిబద్ధోఽగ్నిః
 సంయుక్తమపి తృణాదికం న దహతి, తద్వత్ | తదుక్తం సర్వాత్మమునిభిః

“పురుషాపరాధమలినా ధిషణా నిరవద్యచక్షురుదయాపి యథా |
 న ఫలాయ భృష్టవిషయా భవతి శ్రుతిసమ్భవాపి తు తథాత్మని
 ధీః” || ఇతి | var పాఠవేద భర్షుచ్చవిషయా

యదా తు సమ్యగ్విచారేణాసమ్భావనాదయో నివర్తన్తే
 తదా అప్రతిబద్ధా సత్యజ్ఞానం నివర్తయతి, యథా
 మణ్యాదిప్రతిబద్ధనివృత్తావగ్నిస్తుణాదికం దహతి తద్వత్ | ఏతదపి
 త్రైవోక్తమ్ -

“పురుషాపరాధవిగమే తు పునః ప్రతిబద్ధకవ్యదననాత్ సఫలా |
 మణిమన్త్రయోరపగమే తు యథా సతి పావకాద్భవతి ధూమలతా || ఇతి |

తథా చాజ్ఞానస్యానిర్వచనీయస్య కల్పితత్వేన జ్ఞానాన్నివృత్త్యుపపత్తిః ।

న చ తస్య కల్పకాభావోఽజ్ఞానస్య, లోకే దీపవత్, భాట్టపక్షే
స్ఫురణవత్, గురుమతే సంవేదనవత్, గురుబౌద్ధవ్యతిరిక్తమతే

భేదవచ్ఛ, స్వపరనిర్వాహకత్వాన్నాప్యనవస్థా,

అజ్ఞానాస్తరస్యానగ్గీకారాత్ । తథా చాజ్ఞానస్య

జ్ఞాననివృత్తౌ మూలోచ్ఛేదేనాహజ్కారస్య నివృత్తిసమ్భవాదాత్మని

ప్రతీయమానస్యాహజ్కారోపాధిప్రయుక్తస్య కర్తృత్వాదిరూపసంసారస్యాపి

నివృత్తిర్భవతీతి ప్రయగాత్మనో బ్రహ్మత్వజ్ఞానం సఫలమితి భావః ॥ ౧౭ ॥

నను బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాజ్ఞానకల్పితతయా పరమార్థతోఽసత్త్వే

కర్మకాణ్డాద్యప్రామాణ్యం స్యాత్, స హి స్వర్గకామాదేర్యాగాదికర్తవ్యతాం

బోధయతి, తచ్చ నియోగస్యాపూర్వస్య నియోజ్యస్య పురుషస్య నియోగవిషయస్య

యాగస్య, నియోగఫలస్య స్వర్గస్య చ పరమార్థతోఽసత్త్వేఽనుపపన్న

స్యాత్, బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్య పరమార్థతోఽసత్త్వ

ఉపనిషదప్రామాణ్యం చ స్యాత్, తత్రాపి హి మోక్షకామస్య “ఆత్మా

వా అరే ద్రష్టవ్యః” ఇత్యాదినా శ్రవణాదికర్తవ్యతా బోధ్యతే,

తస్యాప్యప్రమాణ్యమయుక్తమ్, కర్మకాణ్డోపనిషదేకదేశయోరపి

బ్రహ్మవాక్యేన సహ సమ్ప్రదాయస్య తుల్యత్వాత్, ఇత్యాశక్యం కిం

తత్త్వజ్ఞానోత్తరకాలే కర్మకాణ్డాద్యప్రామాణ్యమాపాద్యతే, కిం వా

తతః పూర్వకాలే? నాద్యః, తదుత్తరకాలం తదప్రామాణ్యస్య గార్హస్థ్యే

బ్రహ్మచారిధర్మావేదకశ్రుతేరివ సంన్యాసాశ్రమకాలేఽగ్నిహోత్రాదిశ్రుతేరివ

చేష్టత్వాదిత్యభిప్రేత్య ద్వితీయం ప్రత్యాహ -

ఆత్మాజ్ఞానమహానిద్రాజృమ్భితేఽస్మిన్ జగన్మయే ।

దీర్ఘస్వప్నే స్ఫురన్వేగితే స్వర్గమోక్షాదివిభ్రమాః ॥ ౧౮ ॥

ఆత్మేతి । ఆత్మాజ్ఞానమహానిద్రాజృమ్భితే, ఆత్మాజ్ఞానం

ప్రత్యగాత్మాశ్రయవిషయమజ్ఞానం తదేవ మహతీ నిద్రా, అనాదికాలమారభ్య

ప్రవృత్తత్వాత్, స్వరూపావరణపూర్వకవిపరీతహేతుత్వాచ్చ, తతో

జృమ్భిత ఉత్పన్నే జగన్మయే జగద్రూపేఽస్మిన్ననుభూయమానే

దీర్ఘస్వప్నే తత్త్వజ్ఞానపర్యస్తమనువర్తమాన ఏతే

స్వర్గమోక్షాదివిభ్రమాః స్వర్గమోక్షావాదీ యేషాం విభ్రమాణాం తే తథా,

స్వర్గశబ్దస్తత్కామనియోజ్యనియోగతద్విషయయాగాదేరప్యపలక్షణమ్,

మోక్షశబ్దశ్చ తత్సాధనజ్ఞానశ్రవణాదినియోగాదేరప్యపలక్షణమ్,
 ఆదిశబ్దో తాకికవ్యవహారానుకూలపుత్రమిత్రాదిసజ్గిహార్థః, మోక్షస్య
 బంధసాపేక్షత్వాద్బంధస్య చ మిథ్యాత్వాద్బంధసాపేక్షమోక్షస్యాపి
 విభ్రమత్వం ద్రష్టవ్యమ్ | సుపురన్తి సుపురన్త్యేవ నను
 సుపురన్తీత్యర్థః | అయం భావః |-|- తత్త్వజ్ఞానాత్ పూర్వకాలే
 వ్యావహారికసత్యస్య సర్వస్య జగతో నియోజ్యనియోగాదేః సత్త్వేన
 ప్రబోధాత్ పూర్వం స్వప్నాదావివ సర్వవ్యావహారికపపత్తేర్ను
 కర్మకాణ్డాద్యప్రామాణ్యమ్, తస్య వ్యావహారికప్రామాణ్యస్య సత్త్వాత్,
 తావతా చ తస్య చరితార్థత్వేఽతత్పరాణామగతికానాం బ్రహ్మవాక్యానాం
 పరమార్థసత్యవిషయాణాం నాకస్మాద్బోధో యుక్తః | తదర్థస్య
 వ్యవహారాతీతత్వేన వ్యావహారికప్రామాణ్యానుపపత్తౌ బ్రహ్మవాక్యానాం
 తాత్త్వికప్రామాణ్యస్యావ్యవహారికే కిచ్చేదపి ప్రామాణ్యం న స్యాత్,
 ప్రకారభేదోభయప్రామాణ్యోపపత్తౌ చ సర్వాత్మనా తదప్రామాణ్యం న
 యుక్తమ్ | తదుక్తం సకలవేదార్థజ్ఞేన బ్రహ్మణాపి -

“సత్యార్థో హి ద్విధా ప్రోక్తో మయా హే స్వర్గవాసినః |
 ఏకః స్వభావతః సాక్షాత్ పరమార్థః సదైవ తు ||

స శివః సత్యచైతన్యః సుఖానన్త్య స్వలక్షణః |
 అపరః కల్పితః సాక్షాద్బ్రహ్మణ్యధ్యస్తమాయయా ||

వ్యావహారికసత్యార్థం సాక్షాత్ సత్యార్థబద్ధనమ్ |
 ఉభయం వక్తి వేదస్తు మార్గా నైవం వదన్తి హి” ||

అతోఽద్వితీయబ్రహ్మణ ఏవ పరమార్థసత్యత్వేఽపి
 వ్యావహారికసత్యార్థత్వేనార్థవత్త్వాన్న కర్మకాణ్డాద్యప్రామాణ్యమితి || ౧౮ ||

నన్వేవమపి జీవస్య భోక్తుస్తద్భోగ్యజాతస్య చ
 బ్రహ్మమాత్రత్వేఽనుభూయమానభోక్తుభోగ్యవిభాగో న స్యాత్,
 సర్వస్య బ్రహ్మణ్యధ్యస్తత్వావిశేషాత్, ఇత్యాశక్య మాయావశాదేవ
 విభాగోఽయముపపద్యత ఇత్యాహ -

జడాజడవిభాగోఽయమజడే మయి కల్పితః |
 భిత్తిభాగే సమే చిత్రచరాచరవిభాగవత్ || ౧౯ ||

జడేతి| జడాజడవిభాగో, జడమిదం భోగ్యమజడోఽయం భోక్తేతి

విభాగః । ఆయం ప్రతీయమానోఽజడేఽలుప్తచైతన్యస్వభావే
మయి ప్రత్యగభిన్నే బ్రహ్మణి కల్పితః । మాయయా యోపిత ఇత్యర్థః ।
స్వప్రకాశేఽవ్యేకస్మిన్ బ్రహ్మణ్యుపాధిప్రాధాన్యాద్ భోగ్యజడకల్పనా,
ఉపాధేయప్రాధాన్యాదజడభోక్తృకల్పనాప్యపవద్యతే । తదుక్తం
వార్తికకారైః -

“తమఃప్రధానక్షేత్రాణాం చిత్ప్రధానశ్చిదాత్మనామ్ ।
పరః కారణతామేతి భావనాజ్ఞానకర్మభిః” ॥ ఇతి ।

అజడే బ్రహ్మణి సదృశవిసదృశోభయకల్పనే దృష్టాన్తమాహ
- భిత్తిరిత్యాదినా । భిత్తిభాగే కుడ్యప్రదేశే సమే నిర్వికారే,
అచల ఇత్యర్థః । చరాచరవిభాగవత్ చరస్య గజాదేరచరస్య
పర్వతాదేశ్చ విభాగో యథా, తథేత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥

నన్వేవమాత్మనో బ్రహ్మత్వం న సమ్భవతి, తస్య
సంసారసాక్షితారూపవికల్పయుక్తత్వాద్ బ్రహ్మణశ్చ “అస్థూలమనణి”,
“నేతి నేతి”, ఇత్యాదిశ్రుత్యా నిర్వికల్పకతయా సిద్ధేరిత్యాశ్చక్ష్యహ -

చేత్యోపరాగరూపా మే సాక్షితాపి న తాత్త్వికీ ।
ఉపలక్షణమేవేయం నిస్తరణ్ణచిదమ్బుధేః ॥ ౨౦ ॥

చేత్యేతి । చేత్యోపరాగరూపా, చేత్యం కర్తృత్వాదిప్రపంచః,
తేనోపరాగః సమ్బంధః, తద్రూపసాక్షితాపి సాక్షిత్యమపి మే మమ
ప్రత్యగాత్మనో న తాత్త్వికీ, న పరమార్థభూతా, చేత్యస్యాపరమార్థత్వేన
తత్సమ్బంధినిసాక్షితాయా అపి పరమార్థస్వరూపత్వాయోగాత్, కిం త్వియం సాక్షితా
నిస్తరణ్ణచిదమ్బుధేర్నిస్తరణ్ణః పరమార్థతో నిరస్తస్తరణ్ణః
కర్తృత్వాదిప్రపంచరూపో యస్యాః సా, చిదేవామ్బుధిః సముద్రో
నిస్తరణ్ణచిదమ్బుధిః, తస్య మే మమ ప్రత్యగాత్మన ఉపలక్షణమేవ,
తటస్థా సతీ జ్ఞాపికైవ, జగత్కారణత్వమివ బ్రహ్మణః, తథా చాత్మనో
వస్తుతో నిర్వికల్పత్వాన్న బ్రహ్మత్వానుపపత్తిరితి భావః ॥ ౨౦ ॥

ఏవముక్తేన ప్రకారేణ బ్రహ్మణి జగత ఆత్మని చాహంకారాదేః కల్పితత్వేన
వస్తుతోఽభావాత్ పదద్వయలక్ష్యే బ్రహ్మణి న కశ్చిదపి వికార
ఇత్యాహ -

అమృతాభేర్న మే జిర్ణిర్మృషా ఉణ్ణిరజన్మభిః ।

స్ఫటికార్ద్రో మే రాగః స్వాప్నసంధ్యాభ్రవిభ్రమైః ॥ ౨౧॥

అమృతేతి | అమృతో మోక్షరూపః స్వయంప్రకాశాద్వయానన్త ఏవాభిః.
తస్య తత్పదలక్ష్యస్యేత్యర్థః | మే మమ ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మణో
మృషాడిణ్డీరజన్మభిర్మృషారూపా మిథ్యారూపా వియదాదయ ఏవ
డిణ్డీరాః ఫేనాస్తేషాం యాని జన్మాని తైర్జన్మభిః, జన్మపదం
నాశస్యాప్యపలక్షణమ్, న జీర్ణిర్న హానిర్వృద్ధిర్వా జీర్ణిపదం
వృద్ధిర్వృషపలక్షణమ్ మిథ్యావస్తునోఽధిష్ఠానాదూషకత్వాదిత్యర్థః |
బ్రహ్మణి మాయయా వియదాద్యుత్పత్త్యా తదధిష్ఠానబ్రహ్మణో న హానిర్న
వృద్ధి, ఇత్యేతద్భారతీర్తిరైరపి కూటస్థదీపే భణితమ్ -

“మాయా మేఘో జగన్నీరం వర్షతేష యథా తథా |
చిదాకాశస్య నో హానిర్న వా లాభ ఇతి స్థితిః” ॥ ఇతి |

త్వంపదలక్ష్యమపి శుద్ధమిత్యాహ - స్ఫటికార్ద్రేరిత్యాదినా |
స్ఫటికార్ద్రేః స్ఫటికాదివత్ స్వచ్ఛస్య మే మమ
ప్రత్యగాత్మనస్త్వంపదలక్ష్యస్య, స్వాప్నసంధ్యాభ్రవిభ్రమైః,
స్వాప్నోఽవిద్యాకల్పితోఽహంకారాదిః, స ఏవ సంధ్యాభ్రం
సంధ్యాకాలికమేఘః స్వసన్నిహితే స్వచ్ఛే స్వధర్మాసంజ్ఞకత్వసామ్యాత్,
తత్కృత్తైర్విభ్రమైః కర్మత్వాదిభ్రాన్తిభిః, మేఘవిషయే విభ్రమా
అనవస్థానాని సంసారాః, తై రాగః సమృద్ధో మేఘవిషయ ఆరుణ్యమ్,
స్ఫటికపర్వతస్యారుణ్యవత్, ఆత్మనశ్చిద్రూపస్య పరమార్థతః
కర్మత్వభోక్తుత్వరాగద్వేషాదిసమృద్ధో నాస్తీత్యర్థః |
అహంకారాదిధర్మైరాత్మనోఽసమృద్ధోఽపి శ్రీభారతీర్తిరైరివాభాణి
చిత్రదీపే -

“అహంకారగతేచ్ఛాద్వైర్దేహవ్యాధ్యాదిభిస్తథా |
వృక్షాదిజన్మనాశైర్వా చిద్రూపాత్మని కిం భవేత్” ॥ ఇతి |

అతః పదద్వయలక్ష్యమపి చైతన్యమతిశుద్ధమితి భావః ॥ ౨౧॥

నన్వేవమపి పదద్వయలక్ష్యే బ్రహ్మణ్యన్వేవ వికారః, తస్య
పరమార్థతః సత్త్వాశ్రయత్వస్య వక్తవ్యత్వాత్, అన్యథా
శశవిషాణవదసత్త్వప్రసక్తోత్, ఇత్యాశక్యహ -

స్వరూపమేవ మే సత్త్వం న తు ధర్మో నభస్త్వవత్ |

మదన్యస్య సతోఽభావాన్న హి సా జాతిరిష్యతే || ౨౨||

స్వరూపమితి । మే మమ పదద్వయలక్ష్యస్య సత్త్వం స్వరూపమేవ, న తు
మదాశ్రితో ధర్మః । యథా సత్త్వస్య సత్త్వాన్తరాశ్రయత్వాభావాన్నాసత్త్వం
తద్వదిత్యర్థః ।

నను ఘటే ఘటత్వవత్ సద్రూప ఆత్మన్యపి ధర్మరూపం
సత్త్వం కిం న స్వాదిత్యాశక్యం ఘటేష్వనేకేషు ఘటోఽయం
ఘతోఽయమిత్యనుగతవ్యవహారసిద్ధయే ఘటత్వజాతిరివ
సద్వ్యక్తిభేదాభావేనాత్మని సత్త్వరూపా జాతిర్నాజీకార్యేత్యాహ -
మదన్యస్యేత్యాదినా । మదన్యస్య పదద్వయలక్ష్యరూపాత్మభిన్నస్య
సతః సద్వ్యక్త్యన్తరస్యాభావాత్ సా సత్త్వరూప జాతిర్నేష్యతే,
ఏకవ్యక్తౌ జాత్యనజీకారే దృష్టాన్తమాహ - నభస్త్వవదితి ।
ఘటాదిష్వనుగతవ్యవహారార్థం ఘటత్వవజ్జాతిరజీక్రియతే । అత్ర తు
వియదాదేః సర్వస్య మిథ్యాత్వేన సదన్తరస్యాభావాన్నానుగతవ్యవహారార్థం
ఘటత్వవజ్జాతిరూపం సత్త్వమజీక్రియతే కిన్తు స్వరూపమేవ నభస్త్వవత్ ।

నను ఘటః సన్ పటః సన్ కుడ్యం సదిత్యాదిప్రతీత్యనురోధేన
ఘటపటాద్యుపాధిభిన్నేషు సత్స్వనుగతవ్యవహారస్య
సత్త్వం జాతిరజీక్రియతామ్, ఇతి చేత్, న,
ఉపహితేషు సర్వేష్వనుగతబ్రహ్మరూపసన్మాత్రేణైవ
ఘటాద్యుపాధిభిన్నేష్వాకాశేష్వనుగతమహాకాశేనైవానుగతవ్యవహారోపపత్తేః,
తస్మాన్న సత్త్వం జాతిః । అత ఏవ నోపాధిరపి, అనుగతవ్యవహారయైవ తస్యాపి
కల్పితత్వాత్, సత్త్వస్య సన్మాత్రబ్రహ్మరూపత్వం వసిష్ఠేనాప్యుక్తమ్ -

“విశేషం సమృతిత్యజ్య సన్మాత్రం యదలేపకమ్ ।

ఏకరూపం మహారూపం సత్తాయాన్తత్ పరం విదుః || ఇతి ।

తథా చ సత్త్వస్య స్వరూపత్వేన ధర్మత్వాభావాదత్యన్తం శుద్ధమేవ
పదద్వయలక్ష్యమితి భావః || ౨౨||

ననేవమప్యాత్మనో జ్ఞానాశ్రయత్వమజీకర్తవ్యమ్, అన్యథా
ఘటాదివదనాత్మత్వాప్రసక్తోత్ । జ్ఞానాశ్రయస్వైవాత్మత్వాదహం
జానామిత్యాత్మనో జ్ఞానాశ్రయత్వప్రతీతేశ్చ, తథా చ “న సాక్షీ చేతా
కేవలో నిర్గుణశ్చ” ఇత్యాదిశ్రుత్యా నిర్గుణబ్రహ్మత్వమాత్మన ఇత్యత ఆహ -

స్వరూపమేవ మే జ్ఞానం న గుణః స గుణో యది ।

అనాత్మత్వమసత్త్వం వా జ్ఞేయాజ్ఞేయత్వయోః పతేత్ ॥ ౨౩॥

స్వరూపమేవేతి । మే మమ జ్ఞానం చైతన్యమ్ స్వరూపమేవ, న తు మదాశ్రితో గుణః, కుత ఇత్యత ఆహ, స గుణో యదీత్యాదినా, స చైతన్యం, విధేయాపేక్షయా పుంలింగనిర్దేశః, చైతన్యం గుణ ఇతి వదన్ వాదీ ప్రప్టవ్యః, కిం తేన చైతన్యేనాత్మా విషయాక్రియతే న వా, ఉభయథాపి దూషణమాహ । అనాత్మత్వమితి, జ్ఞేనాజ్ఞేయత్వయోరాత్మనో వేద్యత్వేనాత్మత్వమ్, ఘటాదివదవేద్యత్వే చాసత్త్వం వా శశవిషాణవదాపతేత్, భవేదిత్యర్థః । యద్యాత్మనః స్వసమవేతజ్ఞానవిషయత్వముచ్యతే, తదాజ్ఞాయమానత్వేనాత్మనోసత్త్వం స్యాత్, న హి ప్రమాణతో జ్ఞాయమానం శశవిషాణమస్తీతి కేనచిత్ ప్రతిపద్యతే, యద్యేతద్దోషపరిజిహీర్షయా తస్య జ్ఞాయమానత్వముచ్యేత, తదా ఘటాదివదనాత్మత్వమాత్మనః స్యాత్, జ్ఞానవిషయస్యానాత్మత్వనియమాత్ ।

నన్వాత్మాశ్రితజ్ఞానేనాత్మాశ్రయత్వేన భాసతే, న విషయత్వేన, యేన ఘటాదివదనాత్మత్వం స్యాదితి చేత్, న, జ్ఞానవ్యతిరిక్తస్య జ్ఞానాధీనప్రకాశస్య జ్ఞానవిషయత్వనియమేనాత్మనోపి జ్ఞానాధీనప్రకాశస్య విషయతాయా ఆవశ్యకత్వేనానాత్మత్వదోషతాదవస్థ్యాత్ ।

న చ జ్ఞానాశ్రయత్వమాత్మత్వే ప్రయోజకమ్, లాఘవాత్, జ్ఞానత్వస్యైవ తత్ప్రయోజకత్వాత్ । అహం జానామీతి ప్రతీతేశాచహక్కారాశ్రయవృత్తివిషయత్వాత్ ।

న చ జ్ఞానం నష్టం జ్ఞానముత్పన్నమితి ప్రతీత్యా తస్య జన్మాదిమత ఆత్మత్వమనుపపన్నమితి వాచ్యమ్, తస్యాపి వృత్తివిషయత్వాత్ ।

తస్మాదాత్మనో న జ్ఞానం గుణః, కిన్తు స్వరూపమేవ, బాదరాయణోపి “జ్ఞోత ఏవ” ఇత్యాత్మనో జ్ఞానరూపత్వం సూత్రయామ్బుభూవ । సూత్రస్యార్థో విద్యారణ్యగురుభిరధికరణరత్నమాలాయాం దర్శితః -

“అచిద్రూపోఽథ చిద్రూపో జీవోఽచిద్రూప ఇష్యతే ।
చిదభావాత్ సుషుప్త్యాదౌ జాగ్రచ్చిన్మనసా కృతా” ॥

ఇతి పూర్వపక్షే ప్రాప్తసిద్ధాంతమాహ -

“బ్రహ్మత్వాదేవ చిద్రూపశ్చిత్ సుషుప్తౌ న లుప్యతే ।

ద్వైతా దృష్టిర్వైతలోపాన్న హి ద్రష్టురితి శ్రుతేః” || ఇతి |

నను జ్ఞానరూప ఆత్మా స్వాత్మానం జానాతి న వా, జనాతి చేద్యుగపత్ కర్మకర్తృత్వప్రసక్తిః | న చేజ్ఞానాతి, తస్యాసత్త్వప్రసక్తిః, ఇతి చేత్, న, తస్య స్వప్రకాశత్వేన జ్ఞానాన్తరమనపేక్ష్యైవ భాసమానత్వాత్, నాపి తస్య కర్మకర్తృత్వమ్, స్వవిషయత్వానగ్గీకారాత్ | తదుక్తం విద్యారణ్యగురుభిః పఞ్చకోశవివేకే -

“స్వయమేవానుభూతిత్వాద్విద్యతే నానుభావ్యతే |
జ్ఞాతృజ్ఞానాన్తరాభావాదజ్ఞేయో న త్వసత్తయా” || ఇతి |

యత్ ప్రసాదాద్ధి సర్వం జగద్భాసతే స కథం నాస్తి, న ప్రకాశతే వా, ఆత్మనః సర్వావభాసకత్వం స్వస్యాన్యానపేక్షయా భాసమానత్వం చాత్మయోగవింశేఽఘ్నక్రమ్ -

“అజ్ఞానతత్కార్యతదీయభేదానధ్యక్షయస్తీ నిజసత్తయైవ |

స్మర్తుం చ విస్మర్తుమహో న శక్యా సుప్త్యాదిషు స్వప్రభయాస్మి సా చిత్” || ఇతి |

తస్మాదాత్మా జ్ఞానరూపో న జ్ఞానగుణక ఇతి స నిర్గుణం బ్రహ్మ భవేదితి భావః || ౨౩ ||

ఏవమాత్మన ఆనన్దోఽపి న గుణః, కిన్తు స్వరూపమేవేతి సాధయతి -

అహమేవ సుఖం నాన్యదన్యచ్చేన్నైవ తత్ సుఖమ్ |

అమదర్థం న హి ప్రేయో మదర్థం న స్వతః ప్రియమ్ || ౨౪ ||

అహమితి | అహమాత్మా సుఖమేవ సుఖస్వరూప ఏవ, న తు సుఖగుణకః, యది సుఖమాత్మనోఽన్యద్గుణః స్యాత్, తత్ సుఖత్వేనాభిమతం నైవ సుఖం స్యాత్, కుత ఇతి చేత్, కిం తదనాత్మభూతసుఖమనాత్మశేషః, ఉత తచ్చేషో వా ?

నాద్య ఇత్యాహ - అమదర్థమితి | అమదర్థం, చేదిత్యనుషక్తిః, ఆత్మశేషో న చేత్ తర్హి న తత్ ప్రేయః, ప్రీతివిషయో న భవేత్, ఆత్మశేషస్పాదౌ ప్రీతివిషయత్వాదర్థనాత్ |

న ద్వితీయ ఇత్యాహ - మదర్థమితి | అత్రాపి చేదిత్యనుషక్తితే | మదర్థమాత్మశేషశ్చైవ స్వతః ప్రియం న స్యాత్, ఆత్మశేషస్య పుత్రభార్యాదేః స్వతః ప్రీతివిషయత్వాదర్థనాదిత్యర్థః | సుఖం హి

సర్వేషాం ప్రియం భవతి, తచ్చ స్వత ఏవ ప్రియమ్, న పరోపాధినా, అత
ఆత్మైవ భవతుమర్హతి ।

కథమితి చేత్, శృణు, జగతి సర్వేషాం పదార్థానాం చతుర్థావస్థితిః ।
ఆత్మా ప్రోయోఽప్రియ ఉపేక్ష్యశ్చేతి, సుఖం తావన్న వ్యాపూదివదప్రియమ్,
తస్య సర్వైః ప్రార్థ్యమానత్వాత్, అత ఏవ న లోష్టాదివదుపేక్ష్యమ్,
నాపి ప్రియమాత్రమ్, తచ్ఛేషే పుత్రభార్యాదావపి తద్దర్శనాత్, అతః
పరిశేషాదాత్మైవ ।

నన్వాత్మశేషత్యేన తస్య ప్రీతివిషయత్వం కిం న స్యాత్, ఇతి
చేత్, తర్హి వక్తవ్యమ్, ఆత్మని ప్రీతిః కిం నిమిత్తేతి, యేన
సుఖమపి తచ్ఛేషతయా ప్రియం జాయతే, సుఖసాధనత్వాదితి
చేత్, తర్హి సుఖసాధనేనాత్మనోపకార్యః కశ్చిద్వక్తవ్యః,
సకృన్దనాదిసుఖసాధనేనాన్యస్యైవోపకార్యత్వదర్శనాత్, ఆత్మని
చ కర్మకర్తృవిరోధాత్ । స చోపకార్యోఽన్యో న దృశ్యతే, తస్మాన్న
సుఖసాధనతయాత్మా ప్రియః, కిన్తు సుఖస్వరూపతయా । తస్మాన్నాత్మశేషతయా
సుఖస్యాపి ప్రీతత్వమ్, కిన్తాత్మతయైవ ।

నను సుఖముత్పన్నం నష్టమితి ప్రతీయమానస్య కథమాత్మత్వమితి చేత్, న,
తస్య తద్వ్యజ్ఞాకవృత్తివిషయత్వాత్, సర్వమేతదుక్తం బ్రహ్మానన్దే —

“ఆత్మా శేష ఉపేక్ష్యం చ ద్వేష్యం చేతి చతుర్షవి ।
ఆత్మా ప్రేయాన్ ప్రియః శేషో ద్వేష్యోపేక్ష్యే తదన్యయోః ॥
ఇతి వ్యవస్థితో లోకో యాజ్ఞవల్క్యమతం చ తత్ ।
సుఖసాధనతోపాధేరన్నపానాదయః ప్రియాః ॥
ఆత్మానుకూల్యాదన్నాదిసమశ్చేదమునాత్ర కః ।
అనుకూలయితవ్యః స్యాన్నైకస్మిన్ కర్మకర్తృతా” ॥ ఇత్యాది ।

ఆత్మనః సుఖరూపత్వం సర్వజ్ఞాత్మమునిభిరఘృక్తమ్ -

“సర్వం యదర్థమిహ వస్తు యదస్తి కిచ్ఛేత్
పారార్థ్యముజ్ఞితి చ యన్నిజసత్తయైవ ।
తద్వర్ణయన్తి హి సుఖం సుఖలక్షణజ్ఞానైత్
ప్రత్యగాత్మని సమం సుఖితాస్య తస్మాత్” ॥ ఇతి ।

బ్రహ్మగీతాసు చ —

“ప్రత్యగ్రూపః శివః సాక్షాత్ పరమానందలక్షణః ।
పరప్రేమాస్పదత్వేన ప్రతీతత్వాత్ సురర్షభాః” ॥

“సర్వస్యైవ తు కామాయ న సర్వం భవతి ప్రియమ్ ।
కిన్త్వాత్మనస్తు కామాయ తతః ప్రియతమః స్వయమ్ ॥

అతో దేవాః ప్రియతమో హ్యత్మా న సుఖలక్షణః” । ఇత్యాది ।

తస్మాద్వ్యక్త్యా విద్వదనుభూత్యా, బ్రహ్మవిదాం వచనైశ్చ, ఆత్మా సుఖరూప
ఇత్యత్ర న కశ్చిద్వివాద ఇతి భావః ॥ ౨౪ ॥

ననేవమపి బ్రహ్మణః “ఏకదైవానుద్రష్టవ్యమ్” ఇతి
శ్రుత్యుక్తమఖణ్డైకరసత్వం న సమ్భవతి, ఉక్తప్రకారేణ తస్య
సచ్చిదానందరూపత్రయాత్మకత్వాత్ । న చ సచ్చిదానందానాం
తేషాం త్రయాణామప్యత్యన్తాభేద ఇతి వాచ్యమ్, తథాత్వే తద్వాచకానాం
సచ్చిదానందశబ్దానాం త్రయాణామపి పర్యాయతయా సహ ప్రయోగానుపపత్తేః ।
న హి ఘటకుమ్భకలశాదిశబ్దానామేకార్థవాచకానాం సహ
ప్రయోగోఽస్త్రీత్యాశక్యో బ్రహ్మణోఽఖణ్డైకరసత్వముపపాదయతి —

న హి నానాస్వరూపం స్యాదేకం వస్తు కదాచన ।

తస్మాద్ఖణ్డ ఏవాస్మి విజహణ్ణాగతీం భిదామ్ ॥ ౨౫ ॥

న హీత్యాదినా । ఏకమద్విస్తీయం సచ్చిదానందాత్మకం వస్తు బ్రహ్మ కదాచన
కదాచిదప్యపాధికాలే తదభావకాలేఽపి నానాస్వరూపం నానారసం న స్యాత్,
న భవేదిత్యర్థః । తత్ర హేత్వభిప్రాయేణ వస్త్రీతి విశేషణమ్,
యతో వస్తు పరమార్థభూతమ్, తత ఇత్యర్థః । వస్తుగ్రహణం
జ్ఞానానందయోరప్యపలక్షణమ్ ।

అయమర్థః — బ్రహ్మణీ సత్యజ్ఞానానందానాం పరస్పరభిన్నత్వే
సత్యస్య సత్యత్వం జ్ఞానస్య జ్ఞానత్వమానందస్యానందత్వం చ న
సిద్ధ్యేత్, కథమితి చేతే, సత్య యది జ్ఞానాద్భిన్నం స్యాత్, జడస్య
తస్య శుక్తికారూప్యాదేరివ సత్యత్వం న స్యాత్ । ఏవం యది జ్ఞానమపి
సత్యాద్భిన్నం స్యాత్, అసత్యస్య తస్య జ్ఞానస్య జడత్వనియమేన జ్ఞానత్వం
న స్యాత్ తతః సత్యజ్ఞానయోః సత్యత్వజ్ఞానత్వసిద్ధయేఽత్యవ్రం
పరస్పరాభేదోఽగ్గీకర్తవ్యః । తదుక్తం సర్వజ్ఞాత్మమునిభిః -

“సత్యేఽప్యస్తి జ్ఞానతా జ్ఞానతాయాం సత్యత్వం చ స్పష్టమప్యేవ తదవత్ |
సత్యప్యేవం నాతిరేకావకాశః పూర్ణే తత్త్వే జ్ఞానసత్యోపపత్తేః” || ఇతి |

ఏవం యది జ్ఞానాదానన్తోఽపి భిన్నః స్యాత్, జ్ఞానభిన్నస్య
తస్య ఘటాదివదనానన్తత్వమేవ స్యాత్, తథానన్తాదపి
యది జ్ఞానం భిన్నం స్యాత్, ఆనన్తభిన్నస్య తస్య
ఘటాదివజ్జడత్వేన జ్ఞానత్వమేవ న స్యాత్, తతో జ్ఞానానన్తయోరపి
జ్ఞానత్వానన్తత్వసిద్ధయేఽత్యన్తమభేదోఽఙ్గీకర్తవ్యః | ఇదమపి
తైరేవోక్తమ్ —

“ఆనన్తత్వే జ్ఞానతా జ్ఞానతాయామానన్తత్వం విద్యతే నిర్విశక్కుమ్ |
సత్యప్యేవం నాతిరేకావకాశః పూర్ణే తత్త్వే జ్ఞానసౌఖ్యోపపత్తేః” || ఇతి |

ఏవం సత్యాదానన్తోఽపి యది భిన్నః స్యాత్, ఆసత్యస్య తస్య
శుక్తిరూప్యాదేరివానన్తత్వం న స్యాత్, ఏవం సత్యమపి యద్యానన్తాద్భిన్నం
స్యాత్, అనానన్తస్య తస్య శుక్తిరూప్యాదేరివ సత్యత్వం న స్యాత్, తతః
సత్యానన్తయోరప్యత్యన్తమభేదో వక్తవ్యః, ఇదమపి తైరేవోక్తమ్ —

“ఆనన్తత్వే సత్యతా సత్యతాయామానన్తత్వం నిర్వివాదం ప్రసిద్ధమ్ |
సత్యప్యేవం నాతిరేకావకాశః పూర్ణే తత్త్వే సత్యసౌఖ్యోపపత్తేః || ఇతి |

నిత్యముక్తశుద్ధత్వాదిష్వప్యేవమేవోహ్యమ్ |

న చ తేషామత్యన్తాభేదే తద్వాచకసత్యాది పదానాం
పర్యాయతా వాచ్యా, అర్థానాం భేదస్యాఙ్గీకారాత్, సత్యపదం
ముఖ్యాముఖ్యసత్యరూపబ్రహ్మకాశశబలరూపే
సత్యే వ్యుత్పన్నమ్ | జ్ఞానపదం చ
చైతన్యాన్తఃకరణవృత్తిరూపముఖ్యాముఖ్యజ్ఞానద్వయశబలరూపే జ్ఞానే
వ్యుత్పన్నమ్, ఆనన్తపదం చ ప్రత్యగుబ్ధివృత్తిరూపముఖ్యాముఖ్యానన్తే
వ్యుత్పన్నమ్ | ఏవం నిత్యశుద్ధాదీన్యపి పదాని
ముఖ్యాముఖ్యతత్త్వద్వయశబలరూపే తస్మిన్స్తస్మిన్ వ్యుత్పన్నానీతి
ద్రష్టవ్యమ్ | ఏతత్ సర్వం సర్వజ్ఞాత్మమునిభిరేవోక్తమ్ —

“ఆకాశాదౌ సత్యతా తావదేకా ప్రత్యజ్ఞాత్రే సత్యతా కాచిదన్యా |
తత్సమృక్తాత్ సత్యతా తత్ర చాన్యా వ్యుత్పన్నోఽయం సత్యశబ్దస్తు తత్ర ||

బుద్ధేర్వృత్తౌ జ్ఞానతా తావదేకా ప్రత్యగ్ బోధే జ్ఞానతా కాచిదన్యా |

తత్సమృక్కాజ్ఞానతా తత్ర చాన్యా వ్యుత్పన్నోఽయం జ్ఞానశబ్దస్తు తత్ర ॥

బుద్ధేర్పితౌ తావదానన్దతైకా ప్రత్యజ్ఞాత్రే కాచిదానన్దతాన్యా ।

తత్సమృక్కాత్ కాచిదానన్దతాన్యా వ్యుత్పన్నోఽయం తత్ర చానన్దశబ్దః ॥ ఇత్యాదినా ।

తతో వాచ్యార్థభేదస్యాక్షీకారాన్న పదానాం పర్యాయతాపీతి భావః ॥

నను కథం తర్హి వాచ్యార్థభేదే సత్యాదీనామత్యన్తాభేద ఉక్త

ఇత్యాశక్యం వాచ్యార్థభేదేఽపి తల్లక్ష్యార్థానామభేదాదిత్యాహ,

తస్మాదిత్యాదినా । యస్మాత్ సత్యాదీనాం పరస్పరాభేదేన సత్యాదిరూపత్వమ్,

యస్మాచ్చ న పర్యాయతా, తస్మాజ్ఞాగతీం భిదాం జగదాకాశాద్వ్యపాధిః,

తత్ప్రయుక్తాం భిదాం భేదం విజహతి, అతోఽహమఖణ్ణ ఏవాస్మి,

ఏకరస ఏవాస్మి, న తు నానారసః, సత్యాదిపదైర్భాగలక్షణయా

బోధితసత్యాద్యాత్మకాఖణ్ణైకరసోఽస్మిత్సర్థః ।

అత “ఏకధైవానుద్రష్టవ్యమ్” ఇతి శ్రుత్యుక్తమేకరసత్వముపపన్నమితి
భావః ॥ ౨౫ ॥

ఇదానీముక్తప్రకారేణ జీవస్య బ్రహ్మత్వోపపాదకైస్తర్కైరనుగృహీతం సత్

తత్త్వమస్యాదివాక్యం జీవబ్రహ్మణోరత్యన్తాభేదం భాగత్యాగలక్షణయా

బోధయది, ఇత్యాహ —

పరోక్షతాపరిచ్ఛేదశాబ్ద్యాపోహనిర్మలమ్ ।

తదసీతి గిరా లక్ష్యమహమేకరసం మహాః ॥ ౨౬ ॥

పరోక్షతేతి । పరోక్షతాపరిచ్ఛేదశ్చ తత్ప్రయోజకం

శాబ్ద్యం చ తాని తథోక్తాని, తేషామపోహన నిర్మలం

పరోక్షతాపరిచ్ఛేదశాబ్ద్యాపోహనిర్మలమ్, పరోక్షతా

పరోక్షత్వమిశ్వరస్య, పరిచ్ఛేదః పరిచ్ఛిన్నత్వం జీవస్య,

ఏతద్వయం చ జీవేశ్వరోభయగతవిరుద్ధధర్మాణాం

సర్వేశామప్యపలక్షణమ్ । శాబ్ద్యం

జీవేశ్వరోభయగతపరోక్షత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాదిప్రయోజకమాయాన్తఃకరణరూపోపాధినిమిత్తసమస్త

సమృద్ధం, తేషామపోహన త్యాగేన నిర్మలం శుద్ధమ్,

ఐక్యావిరోధీత్యర్థః । తదసీతి గిరా తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యేన

లక్ష్యం జహదజహల్లక్షణయా బోధ్యమ్, లక్ష్యస్వరూపమేవాహ —

ఏకరసమితి । మహాః సత్యానన్దతైతన్యరూపమహం ప్రత్యగాత్మాస్మిత్సర్థః ।

అత్రాప్యనుగ్రాహకయుక్తిః పూర్వవద్దృష్టవ్యా, యద్యాత్మా బ్రహ్మభిన్నః
స్యాదాత్మనః సర్వాన్తరత్వలక్షణమాత్మత్వం న స్యాత్, ఏవం బ్రహ్మపి
యద్యాత్మభిన్నం స్యాన్నిరతిశయమహత్త్వలక్షణం బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మణో న
స్యాత్ | ఇదమపి తైరేవోక్తమ్ —

“అద్వైతేఽర్థే ప్రత్యగర్థోఽస్తి తద్వత్ ప్రత్యక్షత్వే చాద్యయస్యాపి భావః |
యద్యప్యేవం నాతిరేకావకాశః పూర్ణ తత్త్వే తత్త్వమర్థోపపత్తేః” || ఇతి |

వాచ్యార్థభేదాదేవోభయోస్తత్త్వంపదయోరపర్యాయతాపి | ఇదమపి
తైరేవోక్తమ్ —

ఆదేయాంశేనాణుమాత్రేఽపి భేదో యద్యప్యేవం భిన్నమాదాయ శబ్దౌ |
వర్తేతే త్వయ్యద్వయాత్మప్రకాశే బాహ్యం హాతుం జామితా నాస్తి తస్మాత్” || ఇతి |

వాక్యార్థశ్చ సకలవేదార్థాభిజ్ఞేన బ్రహ్మణా బ్రహ్మగీతాయాం స్ఫుటో
దర్శితః —

“త్వమహంశబ్దవాచ్యార్థస్యైవ దేహాదివస్తునః |
న తచ్చబ్ధార్థతాం వక్తి శ్రుతిస్తత్త్వమసీతి సా ||

తదరైక్యవిరుద్ధాంశం త్యక్త్వా వాచ్యగతం శ్రుతిః |
అవిరుద్ధం చిదాకారం లక్షయిత్వా బ్రవీతి హి ||

తదర్థే చ త్వమరైక్యం విరుద్ధాంశం వినైవ చ |
కారణత్వాది వాచ్యస్థం రక్షయిత్వా తు కేవలమ్ ||

చిదాకారం పునస్తస్య త్వమరైక్యం బ్రవీతి చ |
తత్త్వంశబ్దార్థభూతస్య చిన్మాత్రస్య పరాత్మనః ||

ఏకత్వం యత్ స్వతః సిద్ధం స హి వాక్యార్థ ఆస్తికాః || ఇతి |

తస్మాచ్చుత్థ్యా యుక్త్యా బహుజ్ఞానాం వచనాచ్చ జీవస్య
సచ్చిదానందసత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వరూపతా సిద్ధేతి భావః || ౨౬ ||

ఇదానీముక్తస్వరూపం బ్రహ్మాత్మత్వేన సాక్షాత్కుర్యతః పురుషస్య
స్వప్రకాశాపరిమితానందబ్రహ్మాత్మతావస్థానలక్షణా విదేహముక్తిః
ప్రారబ్ధకర్మక్షయపర్వంతం దేహేన్ద్రియాదిప్రతిభాసనహితా తాదృగ్
బ్రహ్మాత్మనావస్థానలక్షణా జీవన్ముక్తిశ్చ ఫలమిత్యభిప్రేత్య
ప్రకరణముపసంహరతి —

ఉపశాస్త్రజగజ్జీవశిష్యాచార్యేశ్వరభ్రమమ్ ।

స్వతః సిద్ధమనాద్యంతం పరిపూర్ణమహం మహాః ॥ ౨౭ ॥

ఉపశాస్త్రీ । ఉపశాస్త్రో జీవన్ముక్త్యవస్థాసాయాం బాధితో విదేహముక్త్యవస్థాసాయాం
సర్వాత్మనా నివృత్తో జగజ్జీవశిష్యాచార్యేశ్వరలక్షణో
భ్రమో యస్మిన్స్తత్, తాదృశమ్ । ముక్తిద్వయస్య జ్ఞానఫలత్వం
సర్వజ్ఞాత్మమునిభిరప్యుక్తమ్ —

“జీవన్ముక్తిస్తావదస్తి ప్రతీతేర్ద్వైతచాచ్యాయా తత్ర చాస్తి ప్రతీతేః ।

ద్వైతచాచ్యాయారక్షణాయాస్తి లేశస్తస్మిన్నర్థే స్వానుభూతిః ప్రమాణమ్ ॥

తస్మాజ్జీవన్ముక్తిరూపేణ విద్వానారబ్ధానాం కర్మణాం భోగసిద్ధ్యై ।

స్థిత్యా భోగం ధావన్తగ్రంథం ప్రనూతం భుక్త్యాత్వంతం యాతి కైవల్యమస్తే” ॥ ఇతి ॥

స్వతః సిద్ధం స్వప్రకాశమ్, అనాద్యంతమ్, ఆద్యంతరహితమ్,

పరిపూర్ణం సర్వాత్మకమ్, త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యమిత్యర్థః,

మహస్తేజోఽహమస్మిత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥

“ఇదానీముపనిషదర్థసారసక్లహాత్మకే స్వరచితే ప్రకరణే విదుషాం

ప్రవృత్తిం ప్రార్థయతే —

లక్ష్మీధరకవేః సూక్తిశరదమోభజసమ్భుతః ।

అద్వైతమకరణోఽయం విద్యదభృశ్చైర్నిపీయతామ్ ॥ ౨౮ ॥

లక్ష్మీధర ఇతి గ్రంథకర్తుర్నామ, స చ అసౌ కవిః సర్వజ్ఞః

క్రాంతదర్శి, తస్య సూక్తస్య ఏవ శరదమోభజాని, తాని, తైః సమ్భుతః

సమ్మనోఽయం సర్వైరనుభూయమానోఽద్వైతమకరణోఽద్వైతం బ్రహ్మైవ

మకరణో రసః ।

“ఏతమేవ రసం సాక్షాలభ్యా దేహీ సనాతనమ్ ।

సుఖీ భవతి సర్వత్ర నాఽన్యథా సురపుజ్జివాః” ॥

ఇతి బ్రహ్మగీతావచనాత్, విద్యదభృశ్చైర్నిదాంస ఏవ భృశ్చ

బ్రహ్మారసజ్ఞాస్తైర్నిపీయతాం నితరామజ్ఞాననివృత్తిపర్యంతమ్ పునః

పునః సేవ్యతామ్ ।

“విచార్యాప్యపరోక్షేణ బ్రహ్మీత్మానం న వేత్తి చేత్ ।

అపరోక్షావసానత్వాద్భూయో భూయో విచారయేత్” ॥ ఇతి
శ్రీభారతీతీర్థవచనాత్ ।

యద్యప్యత్ర ప్రతిశ్లోకం బహు వక్రవ్యమస్తి తథాపి మన్దబుద్ధీనామలసానాం
వ్యుత్పాదనార్థం ప్రవృత్తేన మయా గ్రన్థకాతిన్యగౌరవభయాదుపరతమితి ॥ ౨౮ ॥

అద్వైతమకరణస్య రసాభివ్యంజికా కృతా ।
స్వయంప్రకాశయతినా పురుషోత్తమశాసనాత్ ॥ ౧ ॥

బ్రహ్మనన్దరసాస్వాదమిచ్ఛద్భిర్విబుధోత్తమైః ।
రసాభివ్యంజికా హ్యేషా పరిశిల్యా సదాదరాత్ ॥ ౨ ॥

తాపత్రయార్కసన్తప్తా మోక్షకామా ముదా సహ ।
రసాభివ్యంజికాగఙ్గామగ్నా భవత సత్తమాః ॥ ౩ ॥

వ్యాఖ్యా ప్రణీతచ్ఛలమత్ర బుద్ధేర్మమాపరాధం విబుధాః క్షమన్తామ్ ।
అమాంబుర్ధదేహో భగవానతః స్యాద్బాలాపరాధాత్ పితృవత్ ప్రసన్నః ॥ ౪ ॥

శ్రీకైవల్యానన్దయోగీన్ద్రపాదపద్మద్వంద్యే నిఃస్రవన్మోక్షసారే ।
శుద్ధైర్లంఘ్యైః సేవితే సుప్రసన్నే మచ్ఛేతోఽర్థి భృగ్బలీలాం విధత్తామ్ ॥ ౫ ॥

చిదమ్బాధినమ్మగ్నచిత్తం గుణానాం సతామాలయం శుద్ధసత్త్వప్రధానమ్ ।
నృణాం బోధయన్తం పరబ్రహ్మ తత్త్వం శివానన్దయోగీన్ద్రమీడే సదాహమ్ ॥ ౬ ॥
సర్వజ్ఞచూడామణిమీశ్వరాణామీశానమిన్ద్రవరకోమలాఙ్గమ్ ।
కారుణ్యలావణ్యసుధాసముద్రం శ్రీజానకీజానిమహం భజామి ॥ ౭ ॥

మన్దస్మితానన్దితభక్తజాలం సౌన్దర్యసన్తర్పితవామభాగమ్ ।
స్వానన్దసన్తుప్తమమన్దహాసం సామ్బం భజే చన్ద్రకలావతంసమ్ ॥ ౮ ॥

॥ ఇతి శ్రీమత్పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యశ్రీకైవల్యానన్దయోగీన్ద్రపాదకమల
భృగ్గోయమాణస్వయంప్రకాశాఖ్యయతివిరచితా
రసాభివ్యంజికాఖ్యాద్వైతమకరణవ్యాఖ్యా సమాప్తా ॥

ఓం తత్ సత్

అద్వైతమకరణం

Encoded by Br. Pranipata Chaitanya

Proofread by Sunder Hattangadi

——
Advaita Makaranda
pdf was typeset on March 24, 2024

——
Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

